

2687-5640

PREMIUM E-JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Yıl / Year : 2021
Cilt / Volume : 5
Sayı / Issue : 12
ss / pp : 101-125

<http://dx.doi.org/10.37242/pejoss.2091>
Araştırma Makalesi / Research Article
Makale Geliş / Received : 05.01.2021
Yayınlama / Published : 31.03.2021

Prof. Dr. Selahaddin BAKAN

İnönü Üniversitesi, İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Malatya / Türkiye
<https://orcid.org/0000-0001-5989-0632>

Dr. Şaban ÖZTÜRK

Yüzüncü Yıl Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi, Bölümü, Van / Türkiye
<https://orcid.org/0000-0002-2095-195X>

KÜRESELLEŞME VE NEO-LİBERALİZM EKSENİNDE ULUS-DEVLETLERİN YENİ EKONOMİ POLİTİKALARI: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME¹

ÖZET

Dünya yirmi birinci yüzyıla girerken, aslında çok daha önceden başladığı fakat bu dönemde farklı anlayış ve hızla yayıldığı kabul edilen küreselleşme ile karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemi farklı kılan unsurların en önemlisi yine dünya çapında 1970'lerin krizlerine çare bulamayan kapitalizmin yeni bir evreye girerek neo-liberal politikalar biçiminde kendini göstermesidir. Kısaca dünya çapında mal, sermaye ve hizmet akışlarının serbestliğine dayalı bir sistem olan neo-liberalizmin, 1970'lerin sonunda, ABD'de Reagan, İngiltere'de Thatcher tarafından uygulanması ile birlikte dünyada yaygınlık kazandığı, diğer birçok gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin de küreselleşmenin etkisiyle bu politikaları dikkate almak zorunda kaldığı görülmüştür.

Dünyadaki bu yeni sürecin ulus-devletler üzerine siyasi, sosyal ve en önemlisi ekonomik etkileri üzerine tartışmaların yoğun bir şekilde yaşandığı bilinmektedir. Bu tartışmaların giderek arttığı ve günümüzde de devam ettiği söylenebilir. Neo-liberal politikaların, küreselleşmenin de etkisiyle hız kazanması diğer ulus-devletler gibi Türkiye'yi de etkilemesi beklenen bir gelişme olmuştur. Çünkü Türkiye hem bu sürecin başlangıcında siyasi, sosyal ve ekonomik krizler yoğun olarak yaşamış hem de Batı dünyası ile sürdürülen sıkı ilişkiler bu gelişmelerin Türkiye'de de yaşanmasına sebep olmuştur denilebilir. Neo-liberalizm ve küreselleşmeye bağlı olarak yaşanan gelişmelerin Türkiye'ye etkilerinin başlangıcı olarak araştırmacıların genellikle 24 Ocak 1980 tarihini işaret ettikleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, neo-liberalizm, ulus-devlet, 24 Ocak Kararları.

NEW ECONOMIC POLICY OF THE NATION-STATES ON THE AXIS OF GLOBALIZATION AND NEOLIBERALISM: AN EVALUATION ON TURKEY

ABSTRACT

As the world has entered the twenty-first century, it has been faced with globalization, which is considered to have started long ago but has spread rapidly and with different understanding in this period. The most important factor that makes this period different is that capitalism, which could not find a solution to the crises of the 1970s worldwide, entered a new phase and emerged as neo-liberal policies. In short, it was seen that neo-liberalism, which is a system based on the freedom of flows of goods, capital, and services around the world, became widespread in the world with its implementation by Reagan in the USA and Thatcher in England at the end of

¹ Bu çalışma "Türkiye'de Neo-liberal Politikaların uygulanmasında Devletin Siyasi ve İktisadi Rolü: Anavatan Partisi (1983-1989) ve AK Parti (2003-2011) Dönemlerinin Karşılaştırılması" adlı tezden türetilmiştir.

the 1970s. Many other developed and underdeveloped countries have also had to take these policies into account with the effect of globalization. Many other developed and underdeveloped countries have also had to take these policies into account with the effect of globalization.

It is known that there are intense discussions on the political, social, and most importantly economic effects of this new process in the world on nation-states. It can be said that these discussions have increased and continued today. Accelerating with the effect of globalization, the affecting neoliberal policies to Turkey, as well as other nation-states, was an expected development. Because Turkey both lived political, social, and economic crisis intensely at the beginning of this process, and it could be said that maintained close relations with the Western world has led to the emergence of these developments in Turkey. It is seen that researchers often point to January 24, 1980, as the beginning of effects of Neo-liberalism and developments due to globalization in Turkey.

Keywords: Globalization, neo-liberalism, nation-state, January 24 Decisions.

1. GİRİŞ

Günümüzde daha çok küresel iklim değişikliği, tüketim kültürü, çevre kirliliği gibi konularla gündeme gelen “küreselleşme” olgusunun bu günkü yaşantımızı etkileyen önemli unsurlar arasında olduğu söylenebilir. Aslında uzun bir geçmişe sahip olduğu düşünülen ve M.Ö. 500’lerde başladığı kabul edilen (Sander, 1989: 39) globalleşme ya da küreselleşme olgusu, Soğuk Savaş sonrası dünyada oluşan uluslararası ekonomik ilişkiler ağı bakımından kapitalizmin, dünya ölçeğinde yayılması ve egemenliğinin artması (Kızılcıkelik, 2004: 3) olarak görülmüştür. Küreselleşmenin çok daha eskilere dayandığını dile getirenlerden biri de Wallerstein’dir. Wallerstein (2003: 47-48), küreselleşmeden kastedilen süreçlerin yeni olmadığını, yaklaşık beş yüzyıldır var olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, olup bitenleri anlamak ve analiz edebilmek için, küreselleşmenin başlangıcı olarak kabul edilen 1990’lardan ziyade öncelikle II. Dünya Savaşı’nın bitiş tarihi olan 1945’lere, hatta daha öncesine, 1450’li yıllara gidilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Yine küreselleşmenin çok daha önce başladığını iddia eden Sarı (2016: 29), küreselleşmenin üç evresinden bahsetmektedir. Buna göre; birinci evre, 1490’lı yıllarda merkantilizmin etkisiyle başlayan ve sömürgecilikle sonuçlanan dönemi kapsar. Küreselleşmenin ikinci evresi 1890’lı yılların sonlarına doğru sanayileşmenin ve onun doğurduğu gereksinimler sonucunda yaşanan emperyalizme dönüşmeye başlayan sömürgeciliğin olduğu dönemdir. Üçüncü evre de ise özellikle 1970’li yıllarla birlikte serbest piyasaya geçiş sinyalleri veren ekonomilerin doğduğu, çok uluslu şirketlerin oluştuğu ve sayılarının giderek arttığı, 1980’li yıllarda serbest piyasaya geçen birçok ekonominin oluştuğu ve 1990’lı yılların başında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)’nin yıkılması ve tek kutuplu dünyanın oluştuğu dönemdir. Bu son dönem, özellikle finans piyasalarının uluslararası hale geldiği, iletişim ve ulaşım teknolojilerinin giderek gelişip yaygınlaştığı ve yerel değerlerin ulusal sınırları aştığı günümüze kadar uzanan bir süreci kapsamaktadır.

Bu süreçte küreselleşmenin birçok alanda olduğu gibi ulus-devletler ve onların ekonomi politikaları ile ilgili olarak önemli değişimlere yol açtığı kabul edilebilir. Piyasaların liberalleşmesi ile birlikte dünyadaki ekonomik yapıların bütünleşerek tek pazar haline gelmesi (Yalçınkaya, Çılbant ve Yalçınkaya, 2012: 21) bu değişimin belirgin göstergesidir. Bu bağlamda ulus-devletlerin ekonomi politikalarını yeniden gözden geçirmeleri zarureti doğmuştur. Dolayısıyla Türkiye’de, dünyadaki neo-liberal politikaların bir yansıması olarak görülen 24 Ocak Kararları (1980), Cumhuriyet tarihi boyunca yürütülen geleneksel ekonomik yapının değişiminde bir milat olarak görülmüştür. 1980’lerde Özal’lı Anavatan Partisi (ANAP) tarafından uygulanmaya çalışılan liberal/neo-liberal politikaların, 2002 yılından itibaren Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) Dönemi’nde hız kazandığı söylenebilir.

Bu çalışmada küreselleşme ve neo-liberal politikaların ulus-devletler üzerine etkileri kısaca ele alınmıştır. Ayrıca Türkiye’de liberal/neo-liberal politikaların uygulandığı dönemde, 24 Ocak 1980 Kararları, Özal’ın Başbakanlığı döneminde ANAP’ın uygulamaları ve AK Parti iktidarının ilk iki dönemi olan 2002-2011 yılları arasındaki politikalara yer verilmiştir.

2. KÜRESELLEŞMENİN YAYGINLAŞMASI VE ULUS-DEVLETLER

Dünyada ulusal sınırları aşan, karşılıklı toplumsal-iktisadi ve siyasi bağlantıların yoğunlaşmasını açıklayan bir kavram olarak, özellikle 1990'lı yıllardan sonra yaygınlık kazanan "küreselleşme" (Colas, 2007: 125), iktisadi liberalizmin yayılması ve derinleşmesi (İnsel, 2005: 156) olarak da tanımlanmaktadır. Keyman (2000: 1) ise Malcom Waters'dan alıntıyla "pos-tmodernite kavramının 1980'li yılların anahtar kavramı olması gibi globalleşme kavramının da 1990'lı yılların anahtar kavramı olabileceğini" belirterek globalleşmenin son yıllardaki popüleritesinin akademik söylemden kültürel ve medyatik söyleme, ekonomik ve devlet/parti söyleminden günlük yaşam diline kadar geniş bir yelpaze içinde, hem gittikçe küçülen dünyanın simgesi olarak, hem de toplumsal mekânsal ilişkilerin içsel bir kurucu ögesi olarak kullanıldığını vurgulamaktadır. Keyman (2001: 1)'a göre, globalleşme ile içerisiyle dışarısı, ulusal ile uluslararası, Batı ile Doğu, Birinci Dünya ile Üçüncü Dünya, modern ile geleneksel, kimlik ile fark ve benlik ile öteki arasında çizilmiş zamansal ve mekânsal ayrımların ortadan kalktığı, böylece dünyanın küresel bir topluma ve küresel bir kültüre sahip olma durumuna gelmiştir.

Bilindiği gibi 1980'lerin ikinci yarısından itibaren sıklıkla gündeme gelen küreselleşme ile ilgili olarak, çok sayıda bilimsel tez, kitap ve makaleler yazılmak suretiyle bu alanda yapılan çalışmalar büyük oranda artmıştır (Çımrın, 2009: 195; Keyman, 2002: 199). Barrow'dan aktarıldığına göre, farklı disiplinlerden birçok akademisyen tarafından kullanılan "küreselleşme" sözcüğü, son dönemlerde özellikle de politik iktisatta yeni tartışmalara yol açmıştır. Bu anlamda devletin konumu ve buna bağlı olarak "ulus-devlette kriz", "ulus-devletin düşüşü", "ulus-devletin ikinci plana itilmesi" ile ilgili onlarca kitap ve makale yayınlanmıştır. Bu çalışmalarda vurgulanan ortak hususun, küreselleşme ile birlikte ulus-devletlerin, kendi ulusal ekonomileri, teritoryal sınırları ve kültürleri üzerindeki kontrolü kaybettikleri iddiasıdır. Bu iddianın temelini küreselleşmeyle birlikte gücün de ulus-devletlerden küresel piyasalara, ulus-ötesi şirketlere ve küresel iletişime kaydığı varsayımına dayandığı görülmektedir (Şimşek, 2017: 38).

Kızılcılık bir çalışmasında (2004: 4-5), küreselleşmenin her yerde karşımıza çıktığını belirterek, onun politik söylemlerde, toplumsal hareketlerde, ekonomik etkinlik ve programlarda, sistem yanlısı ve karşıtı eylemlerde ve sosyal teorilerde öne çıktığını dile getirmektedir. Böylece küreselleşmenin terminolojisinin dahi oluştuğuna dikkat çeken Kızılcılık, küresel dünya, küresel hareketler, küresel ilişkiler, küresel bütünleşme, küresel tabakalaşma, küresel politika, küresel ekonomi, küresel sermaye, küresel güçler, küresel bağımlılık... gibi söylemlerle küreselleşmenin gündelik hayatımızın her alanına sirayet ettiğini belirtmektedir. Bir başka açıklamada ilk açılımı ile reel ve finansal sermayenin yerkürede kendine uygun gördüğü alanlara yayılması (Önder, 2002: 219) olarak tanımlanan küreselleşme sürecinin, ekonomik açıdan iki önemli sonucundan bahsedilmektedir. Bunlardan birincisi ulusal mal, hizmet ve finans pazarlarının serbestleştirilmesi diğeri ise uluslararası sermaye akımlarının önündeki idari ve yasal engellerin ortadan kaldırılarak, ulusal pazarların dünya pazarları ile bütünleşmesi, ulusal ekonomilerin tek bir pazara dönüşmesidir (Akgüç, 2002: 2).

Ancak küreselleşme bunun dışında çok daha geniş bir çerçeveden de ele alınmıştır. D. Held tarafından "*Kültürden adalete, çevreden finansmana ve ekonomiye, hayatın tüm alanlarında dünya çapında yaygınlaşan, derinleşen ve hızlanan bir birbirine bağımlılık algısı.*" olarak aktarılan küreselleşmenin, şu dört dönüşüm şeklinde açıklandığı bildirilmiştir (Özkan, 2004: 13-14):

i) Sosyal, politik ve ekonomik aktivitelerin, siyasi sınırlar, bölgeler ve kıtalar arasında yayılması,

ii) Birbirine bağımlılık ile ticaret, finans, yatırım, göç ve kültür akımlarının yoğunlaşması,

iii) Ulaştırma ve iletişim alanlarında dünya çapındaki gelişmelerle birlikte, fikirlerin, bilginin, sermayenin, malların ve insanların yayılmasının hızlanması ve

iv) Küresel etkileşimler sonucu dünyanın herhangi bir yerinde olan bir olayın, dünyanın başka bir yerinde de ekti göstererek küresel bir olgu haline gelmesidir.

Benzer şekilde Giddens (2000: 45) tarafından da belirtildiği gibi,

“Küreselleşme politik ve ekonomik etkilerin birleşiminden doğan bir dizi karmaşık süreçlerden oluşmaktadır. Bu durum, bir yandan yeni uluslar-üstü sistemler ve güçler üretirken diğer taraftan özellikle de gelişmekte olan ülkelerde günbegün değişime maruz kalmaktadır. Küreselleşme, uygulamaya sokulan çağdaş politikaların temellerinden daha başka bir şeydir. Bir bütün olarak ele alındığında, küreselleşme içinde yaşadığımız toplumun kurumlarını dönüştürmektedir. Küreselleşme kesinlikle sosyal demokrat tartışmalarda geniş bir şekilde yer alan 'yeni bireyselcilik'in yükselişiyle doğrudan ilişkilidir.” denebilir

Bununla birlikte Habermas (2005: 29)'ın da dile getirdiği hususu tekrar belirtmek gerekirse; bir zamanlar ulus-devletin, bölgesel ve sosyal sınırlarını adeta nörotik biçimde denetlediği ancak günümüzde, sınır-ötesine taşan, önüne geçilemeyen gelişmelerle bu kontrollerin çoktan delindiğine tanıklık etmekteyiz. Bu gelişmeler içinde öne çıkan olgunun *küreselleşme* olduğu kabul edilebilir.

Küreselleşme ile ilgili bir diğer tartışma konusu, ulus-devletlerin egemenlik anlayışında meydana gelene değişim ile ilgilidir. Özkan (2004: 33-40)'ın da aktardığı gibi küreselleşme sürecinde, ulus-devlet paradigmasına bağlı geleneksel egemenlik anlayışı değişmiştir. Buna göre devletlerin, kendilerinin koymadıkları uluslararası veya uluslar-üstü hukuka göre taahhütler de üstlenmeleri gerekmektedir. Mutlak egemenlik anlayışının değişerek bir nevi kayıtlı egemenliğin geçerli olduğu mevcut durumda hükümetlerin gücünün azaldığı, dolayısıyla ulus-devletin oldukça zayıfladığı ve geleceklerinin belirsiz olduğu tezleri ileri sürülmektedir. Buna karşılık, ulus-devletlerin sadece rollerinde değişiklik meydana geldiği, yeni stratejiler geliştirilerek dış politika, diplomasi ve askeri müdahalelerin yerini uluslararası organizasyonlar ve küresel bilgi akışına bıraktığı belirtilmektedir. Dolayısıyla yeni süreçte ulus-devletlerin koordine edici yapılar haline geldiği görülmektedir. Bu süreçte devletin iç ve dış güvenlik başta olmak üzere ekonomik kalkınmanın koordine edilmesi, eğitim, sağlık ve kültür gibi alanlarda işlevsel olması beklenmektedir. Ayrıca altyapı, çevre sorunları ve emeklilik gibi hizmetlerin (gelişmiş ülkelerde dâhil) devletten beklenmesi ulus-devletlerin tükendiği yorumlarını geçersiz kılmaktadır.

Dünyada ulus-devletlerin ya küresel baskılara boyun eğen ya da onlardan kurtulmanın yolunu arayan bir tavır sergilediği iddia edilmektedir. Buna göre küreselleşmenin ulus-devletlere fırsatlarla birlikte tehditler sunduğu da ortadadır. Bir taraftan ekonomik büyüme, yabancı sermaye girişi ve fakirliğin giderek azaltılması fırsatları söz konusu iken, diğer taraftan genellikle kitlesel yerinden etme ile temel ekonomik değerler üzerinden ulusal kontrolün kaybı ve sömürü tehdidi ortaya çıkmaktadır. Ülke içinde genellikle seçkin grupların yayılmasını istemelerinin sebepleri olarak küreselleşmenin, pazarlara canlılık, ileri teknoloji ve yeni pazarlara açılma imkânları oluşturması sayılabilir (Brzezinski, 2004: 174).

Yukarıda da belirtildiği gibi küreselleşme sürecinde ulus-devletlerin yeni sorunlarla karşı karşıya oldukları bir gerçektir. Bir “kriz” gibi görülen bu yeni durum ulus-devletleri, bir yandan etnik ve bölgesel siyasetlerin artmasıyla birlikte merkezkaç güçlerin baskısı altına

sokarken, diğer yandan ekonominin küreselleşmesi ve savaş teknolojisinin gelişmesi gibi etkenlerin oluşturduğu dış tehditlerle karşı karşıya bırakmıştır (Özkan, 2004: 33) denilebilir.

Küreselleşme olgusunun genel olarak değerlendirilmesi sonucunda aslında onun dünyada beklentilere cevap veremediği noktasında görüşlerin de mevcut olduğu belirtilmişti. Bu görüşlerden birine sahip olan Petras (2004: 12-13) da küreselleşmenin bekleneni veremediği gibi mevcut durumu daha da kötüye yönelttiğini vurgulamaktadır. Petras'a göre, "Dünya pazarına evrensel bir bütünleşme ve faydaların bütün dünyaya yayılması." olarak ifade edilebilecek küreselleşmenin, ne evrensel bütünleşmeyi sağladığı ne de faydalarının bütün dünyaya yayılmasının söz konusu olduğunu belirtmektedir. Petras'a göre dünyada hala sengin kreditorler ve müflis borçlular vardır, süper zengin spekülörler ve yoksullaşmış işsiz işçiler vardır, uluslararası finans kurumlarını yöneten emperyalist devletler ve onların buyruklarına tabi devletler vardır.

Görüldüğü üzere küreselleşme konusunda sosyal bilimcilerin hemfikir olmadığı ortadadır. Bu kapsamda küreselleşmeye yaklaşımların Bozkurt tarafından (2000), McGrew, Goldblatt ve Perraton'dan ilham alınarak üçlü bir sınıflamaya tabi tutulduğunu görmekteyiz. Bu sınıflandırmalardan birincisine, yani aşırı küreselleşmecilere (radikaller) göre endüstri uygarlığının bir ürünü olan ulus-devlet, küreselleşme sürecine paralel olarak önemini kaybetmiştir. Artık küresel piyasa, politikanın yerini almaktadır; çünkü piyasa mekanizması hükümetlerden daha rasyonel çalışmaktadır. Yani piyasalar devletten daha güçlü konumdadırlar. İkinci gruba, yani küreselleşme karşıtlarına göre ise yaşadığımız dünyada hiçbir şeyin yeni olmadığını, dolayısıyla küreselleşme olarak sunulan şeyin geçmişten günümüze sürekli yaşandığını belirtmektedir. Bu guruba göre küreselleşme ekonomik ya da teknolojik gelişmeler sonucunda ortaya çıkan bir olgu değil, bir ideolojik tutumdur. Üçüncü grup olan dönüşümcüler ise küreselleşmeyi, modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren hızlı sosyal, siyasal ve ekonomik değişimlerin arkasındaki ana siyasal güç olarak görmektedir. Giddens'in da içinde bulunduğu belirtilen bu guruba göre artık dış ya da uluslararası ile iç işleri arasında açık bir ayırım yoktur. Dönüşümcülerin, ulusal hükümetlerin otoritelerini ve güçlerini yeniden yapılandırdıklarını kabul etmelerine rağmen hem aşırı küreselleşmecilerin "egemen ulus devletin sonunun geldiği" iddialarını hem de küreselleşme karşıtı kuşkucuların "hiçbir şey değişmedi" tezlerini reddettikleri bildirilmektedir (Bozkurt, 2000: 18-23).

Benzer şekilde küreselleşmeye olumlu ve olumsuz yaklaşımların olduğu Dura (2008: 318) tarafından da kaydedilmiştir. Dura, olumlu yaklaşımlara göre küreselleşmenin kapitalizmin doğal bir sonucu olarak bu sistemin evrimindeki son aşama olduğuna dikkat çekmektedir. Buna göre dünyada artık başka seçenek kalmamıştır, bütün ideolojiler bitmiş, tarih sona ermiştir. İnsanlık artık tek bir ekonomik düzene, tek bir yaşam biçimine mahkumdur. Küreselleşme bir zorunluluk olarak engellenemez ve geri çevrilemez. Bu bir dayatma olmasına rağmen kimseyi korkutmamalıdır çünkü küreselleşme, bütün ülkelere ekonomik gönenç, insanlara mutluluk getirecektir. Ancak bu durum her ülke ya da herkes için geçerli olmayıp sadece liberalleşmiş ve demokratlaşmış olanlar için söz konusu olacaktır. Olumsuz yaklaşımlara göre ise küreselleşme, bir yapaylık ve bir dayatma hatta post-modern emperyalist bir yayılmadır. Bu dayatmayı yapan ise uluslararası sermayedir, Derin Merkezdir. Bunlara göre küreselleşme bir kavram olarak sömürgeci zihniyetin ürünüdür. İnsan aklına bir saldırıdır. O insan zihnine, eğitim ve propaganda yoluyla bir dogma olarak sokulup yerleştirilir.

Genel kanaat, bazı olumsuz sonuçlarına rağmen, küreselleşmenin tümüyle, bilhassa ekonomik bakımdan reddedilmemesi gerektiğidir. Bunun yerine süreçten en fazla çıkar elde etmenin düşünüldüğü kadar, zararlarından korunmayı da öğrenmenin son derece önemli olduğu kabul edilmektedir (Selamoğlu, 2000: 67). Fakat toplumların ve devletlerin isteğine bağlı

olmaksızın gelişen ve devam eden bu sürecin zararlarından korunmanın o kadar da kolay olmadığı görülmüştür. Çünkü olumlu yönleriyle beraber, olumsuzluklarıyla da küreselleşme rüzgârının, mutlaka bir yönüyle tüm toplumlara ve ulus-devletlere etki ettiği gözlenmiştir. Ancak bu durumun henüz küreselleşme söylemlerinin çok fazla yaygınlaşmadan dile getirildiği bilinmektedir. Bu alandaki yazına bakıldığında, küreselleşme olgusunun bu kadar tartışılmasından önce, 1970'lerin sonuna doğru dünyada uygulanmaya başlayan neo-liberal politikaların, ulus-devletlere etkileri üzerine çalışmaların yapıldığı görülecektir. Dolayısıyla neo-liberalizm ve küreselleşmenin birbiriyle ilişkisine değinilerek yaşanan sürecin ulus-devletlere, bölgesel ve uluslararası ilişkilere dönük boyutu bazı çalışmalarda ele alınmıştır. Kimine göre insanoğlunun yakaladığı en önemli fırsatlardan biri, kimine göre ise toplumları ve devletleri yeni maceralara sürükleyen, onların egemenliklerini olumsuz olarak etkileyen bir süreç olarak küreselleşmenin gelişimi, sebepleri ve bu bağlamda küreselleşme-neo-liberalizm ilişkisi, öteden beri önemli tartışma konusu olmuştur.

3. KÜRESELLEŞME VE NEO-LİBERALİZM İLİŞKİSİ ÜZERİNE

Bilindiği üzere dünyada 1929 Ekonomik Bunalımı'nın etkisi ve sonrasında II. Dünya Savaşı, ekonomik bakımdan ülkeleri ciddi krizlere sürüklemiştir. Bu krizlerden çıkış yolu ise aynı dönemde uygulanmaya başlayan Keynezyen ekonomi politikaları olarak görülmüştür. Keynezyen politikaların yardımıyla genel anlamda dünya ekonomisinin olumlu seyri ve artan refah düzeyi, 1960'larda da devam etmiş ancak 1970'lere gelindiğinde bu durum tersine dönmüştür. Bu dönemde siyasi ve iktisadi istikrarsızlıklara Dünya Petrol Bunalımı da eklenince dünyada yeniden bir kriz ortamı oluşmuştur. Bu krizi destekleyen olaylar zinciri, Vietnam Savaşı'nın dolar üzerinde yarattığı baskılar nedeniyle dolar merkezli sabit kur sisteminin sürdürülemez hale gelmesiyle başlamıştır. 1971 yılında Bretton Woods sisteminin çökmesi, OPEC tarafından, 1973 ve 1979 yıllarında petrol fiyatlarının artırılmasıyla uluslararası ticaret ve ödemeler dengesinin bozulması, buna bağlı olarak gelişmiş ülkelerin iç ve dış dengelerini yeniden kurmak için ekonomilerini yavaşlatma yolunu seçmeleri zincirin diğer halkalarını oluşturmuştur. Bu gelişmelerle dünya ekonomisinin gidişatının olumsuz yöne evirildiği, dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı sonrası devam eden hızlı büyüme ve refah sürecinin sonunun geldiği kabul edilmiştir (Pamuk, 2012: 241-242). Yaşanan bu süreç aynı zamanda siyasi ve iktisadi açıdan devlet anlayışında da bir değişimin gerekli olduğu tezlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu nedenle 20. yüzyılın son çeyreği, iktisadi ve siyasal anlamda devletin değişime uğradığı bir dönem olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde iktisadi anlamda kitlesel tüketim için kitlesel üretime dayalı fordizmden esnek çalışma şartlarına dayalı post-fordizme, siyasal anlamda ise Keynezyen müdahaleci devletten, neo-liberal devlete geçişin yaşandığı kabul edilmektedir (Şimşek, 2017: 45).

Bu geçişi kısaca şu şekilde de özetleyebiliriz: Keynezyen sosyal politikaların 1970'lerin sonuna doğru önemini yitirmesi aynı zamanda bir kısım neo-liberallerin, devletin ekonomiye müdahalesini şiddetle eleştirmesiyle sonuçlanmıştır. Yeniden tanımlanan iktisat ve maliye politikalarına göre piyasanın her türlü müdahaleden arındırılması gerektiği iddia edilmiştir. Bunun için ticaretin serbestleştirilmesi ve sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılması yani ulusal bazda yapılan düzenlemelerden vazgeçilmesi kaçınılmaz görülmüştür. Bu uygulamaların ilk olarak 1980'lerde yaşadıkları sorunlara çare olarak Latin Amerika ülkelerine sunulduğu, daha sonra özellikle gelişmekte olan ülkelere önerildiği görülür. Sürecin başlangıcı olarak da, İngiltere ve ABD'nin, Thatcher ve Reagan ile uyguladıkları politikalar doğrultusunda, uluslararası kurumların yeniden şekillendirilmeye çalışıldığı dönemin kabul edilmesi (Dumludağ, 2004: 2) mümkün görünmektedir.

Yani neo-liberal politikalarla başlayan dünyadaki değişim ve dönüşüm küreselleşme ile hız kazanmıştır. Bu kapsamda neo-liberal politikaların, küreselleşmenin özellikle ekonomik boyutuna öncülük ettiği görülmüştür. Colas (2007: 123)'a göre, dünyada yeniden üretilen

“küreselleşme”nin, devletler ve toplumlar açısından evrensel, sınırsız ve geri döndürülemez bir süreç olarak yaygınlaşıp benimsenmesi aslında çağımızın bir ideolojisi olan neo-liberalizmin zaferinin işareti sayılmıştır. Ayrıca Öke (2001: 33)’nin de belirttiği gibi, iletişim devriminin sunduğu imkânlar, uluslararası ekonomi politığın, karşılıklı bağımlılık örgüsü içinde küreselleşmesine sebep olmuştur. Sınır ötesi ilişkilerin 21. yüzyıla özgü olmadığını belirten Öke, ekonominin küreselleşmesinden kastedilenin sadece serbest ticaretin önündeki engellerin kaldırılması değildir. Aynı zamanda küreselleşmenin, liberalleşmenin bir sonucu olarak uluslararası ticaretten küresel ticarete, uluslararası finanstan küresel finansa, uluslararası veya çok uluslu şirketlerden küresel şirketlere dönüşümü olarak görülmelidir. Bozkurt (2000: 26-28) ise Ekin ve Short’a dayanarak küreselleşmenin birçok faktöre bağlı olarak geliştiğini ancak bu faktörlerin üç grupta toplanabileceğini belirtmiştir. Bunlar; teknolojik gelişmeler, ideolojik faktörler ve ekonomik faktörlerdir. Ekonomik faktörlerle ilgili açıklamasında Bozkurt, 1970’lerdeki Petrol Krizi sonrasında gelişmiş ülkelerin dış piyasaya açılma ve iktisadi faaliyetlerinin hacimlerinin artmasının küreselleşmenin ekonomik sebepleri olarak görülebileceğini kaydetmiştir. Bozkurt, bugün yeryüzündeki ülkelerin önemli bir kısmının birbiriyle bütünleşmeye başladığını, bu nedenle dünyanın herhangi bir bölgesinde meydana gelen ekonomik krizin diğer tüm bölgeleri etkileyebileceğinden hareketle, örneğin, Tayland’daki krizin bütün Asya’yı ve Rusya’da meydana gelebilecek bir krizin Türkiye’deki firmaları da etkileyebileceğini belirtmiştir. Bu durum ülkelerin izlediği politikalarda sadece kendilerinin değil aynı zamanda diğer ülkelerinde hesaba katılmasının zorunlu hale geldiğinin göstergesi sayılabilir.

Bu çerçevede yapılacak değerlendirmelerin bizi, dışa açık ekonomi politikalarını önceleyen, devletlerin piyasayı kendi haline bırakması gerektiğini vurgulayan neo-liberalizmin en önemli destekçisi veya tamamlayıcısı olarak küreselleşme olgusuna götüreceği anlaşılmaktadır. Bir tanımlamaya göre neo-liberalizm; *“Büyük ölçüde ekonomiye (özellikle piyasaya ve ticarete) ve siyasete (özellikle hükümetin piyasa ve ticarete katılmasını ve onlar üzerinde denetim kurmasını sınırlandırmak için duyulan gereksinim) uygulanan bir kuramdır.”* (Ritzer ve Stepanisky, 2014: 605). Bu tanım çerçevesinde neo-liberalizmin, siyaset ve ekonomi ile ilgili diğer birçok kuramı etkilemesi normal karşılanmalıdır. Hem ekonomi hem de siyasetle ilişkilendirilen ve yukarıda belirtildiği gibi son zamanlarda adından çok sık bahsedilen “küreselleşme” ile neo-liberalizmin birbirini destekler mahiyette oldukları dile getirilmektedir. Her iki kavramın aynı döneme rastlamasının sadece tesadüf ile açıklanması olanaklı görünmemektedir. Şimşek (2017: 48) tarafından açıklandığı gibi genel anlamda neo-liberalizm ile küreselleşme kavramlarının birbiriyle yoğun bağlantı içerisinde olması ve aynı süreçte gelişen olgular olmasından dolayı eş anlamlı olarak kullanıldıkları görülmektedir. Şimşek (2017), bir düzenleme tarzı ya da bir iktisat politikası bağlamında neo-liberalizmin 20. yüzyılın son çeyreğinde artan küresel bağlantıları yönlendiren unsur olduğunu vurgulayarak süreci “neo-liberal küreselleşme” ve devletin bu dönemdeki formunu da “neo-liberal devlet” olarak betimlemektedir.

İnsel (2005: 11-12)’e göre, neo-liberal doktrin, tüketici özgürlükleri ve vergi indirimleri ile orta sınıfları cezbederken, asıl tatmin etmeye çalıştığı kesimler, 1960’lardan beri kar oranları azalan büyük sanayi sermayesi ile negatif reel faizlerle sermayesi eriyen mali sermaye kesimiydi. İnsel, bu kesimlerin, kapitalizmin yeniden yapılanması gerektiği, Keynesgil düzenlemenin miadını doldurduğu, bu nedenle pazar ekonomisinin önündeki engellerin hızla kaldırılması ve girişimci ruhunun yeniden tesis edilmesinin kapitalizmin devamı açısından hayat memmat meselesi olduğunu savunan ve giderek büyüyen bir baskı gurubunun oluştuğunu belirtmektedir. İnsel, sonuçta bu çevrelerin istemlerinin neo-liberal ideoloji tarafından bir iktisadi-toplumsal öneri paketi haline getirilip siyasallaştırıldığını da iddia etmektedir.

Bahsedilen bu yeni neo-liberal küresel ekonomik sistemle ilgili olarak Coşkun (2009: 381), iletişim ve ulaşım alanlarındaki teknolojik ilerlemeler sayesinde ekonomik ve ticari alanda ülkelerin birbirine çok bağımlı hale gelmesinin, ulus-devlet ekonomilerinin maddi temelini oluşturan sınırların ortadan kalkmasına yol açtığını belirtmektedir. Buna göre küresel bir ekonominin ortaya çıkması ulus-devletlerin ekonomik hayattaki hükümlerlerini bir yanılısamaya dönüştürmüştür. Coşkun, her geçen gün birbirlerinden daha çok etkilenen piyasalar ve toplumlara bağılı olarak ekonomide ulusal bir politikanın olabirlik şansının azaldığını belirterek yeni uluslararası ekonomik sistemin üç özelliğinden bahsetmektedir. Bunlar; öncelikle yeni ekonomik yapıda çok uluslu şirketlerin etkisinin olabildiğince arttığı, ulus-devletlerin diledikleri gibi karar alma lükslerinin olmadığına dikkati çekmektedir. İkinci olarak, ulus-üstü kuruluşlar (International Monetary Fund [IMF], Dünya Bankası, Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], World Trade Organization [WTO] gibi) ekonomide ağırlık kazanmıştır. Ekonominin uluslararası boyut kazanması, ulus-devletlerin ekonomik düzlemdeki yetkilerinin giderek ulus-üstü kurumlara devredilmesine yol açmıştır. Buna dayanarak ulus-devletlerin vatandaşlarından daha çok bu kurumların onayını almak zorunda oldukları gözlenmiştir. Son olarak, küresel ekonominin diğer özelliğinin yerel yönetimlere verilen önemin/değerin artması olarak açıklanabilir. Coşkun, yerel yönetimlerin mali, idari ve ekonomik anlamda giderek özerkleşmelerinin merkeze olan bağımlılıklarını azalttığını bu durumda ekonomik olarak ulus-devletin elini zayıflattığını belirtmektedir.

Adı geçen ulus-üstü kuruluşlar olarak IMF ve Dünya Bankası'nın, 1980 sonrası politikalarında önemli değişiklikler olduğu ancak bu değişikliklerin gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelerin lehine, gelişmekte olan ülkelerin aleyhine olduğu vurgulanmaktadır. Kuruluş amaçlarından uzaklaştığı düşünülen IMF'nin, 1980 sonrasında krizin ortaya çıkardığı olumsuzlukları sadece az gelişmiş ülkelere yansıtmak için çaba harcadığı, ülkelere kredi açmak ve ekonomik açıdan uygulanan programlara destek vererek ülkeleri rahatlatmak yerine "alacakların tahsili" için uğraşan, çok uluslu özel ticari bankaların "icra memurluğu" görevini yapan kuruluşa dönüştüğü için eleştirildiği görülmektedir. Dolayısıyla IMF ve Dünya Bankası tarafından oluşturulan programlar ve az gelişmiş ülkelere dayatılarak yapılan stand-by anlaşmaları, "serbest piyasa ekonomisi"ne geçiş için gerekli politikalar olarak kabul edilmiştir. Uygulanan bu politikaların ise borçlu ülkelerin istihdam, gelir dağılımı ve üretim süreçlerine katkısı olmadığı gibi ekonomilerinin daha sıkıntılı süreçler yaşamasına neden olduğu dile getirilmiştir (Başkaya, 2004: 138-141). Bu uygulamaların, neo-liberalizm rüzgârının estiği döneme denk gelmesi, kısa bir süre sonra "küreselleşme" ile yeni boyut kazanarak ulus-devletlerin ve ulusal ekonomilerin aşındırılması, küresel kapitalizmin yeni bir aşaması olarak görülebilir.

Ayrıca ulus-devletin modernite içindeki ayrıcalıklı konumunu ciddi bir krize sokan ve ulus-devletin egemenliğini sınırlamaya ve parçalamaya başladığı kabul edilen (Keyman, 2000: 2) küreselleşmenin, mal ve özellikle sermayenin serbest dolaşımını sağlayarak ulus-devletlerde iş başında olan hükümetleri zora soktuğu, ekonomiyi hükümetlerin kontrolünden çıkardığı iddia edilmektedir. Bununla birlikte ekonomideki küreselleşmeye bağılı olarak döviz sistemlerinin birbirini etkilemesi sonucu para politikalarının ulusal düzeyde belirlenmesinin imkânsızlaşması (Bakan ve Tuncel, 2012) da bu durumun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Yine küreselleşme ile birlikte birçok devletten daha güçlü şirketlerin ortaya çıkması ve bunların IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi küreselleşmenin kurumsal kimliğinden beslenen egemen güçler olarak (Dikkaya ve Özyakışır, 2008: 74), ülkelerin politikalarında etkin olmak suretiyle neo-liberal politikaların yayılmasını sağlamaktadır.

Küresel kuruluşların ulusal ekonomilerin yeniden yapılanma sürecinde önemli bir rol oynaması Chossudovsky (1998: 39-40) tarafından da ele alınmıştır. Buna göre GATT

anlaşmasının imzalanması ve 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması küresel ekonomik sistemin gelişiminde önemli bir dönüm noktasıdır. Burada; WTO kuruluş tüzüğü'nün, ulusal ticaret politikalarının “denetlenmesi” gibi dünya ticaretinin uluslararası bankalar ve ulus-ötesi şirketler yararına düzenlenmesini içerdiğine dikkat çekilmiştir. GATT anlaşmasının da özellikle yabancı yatırımlar, biyolojik çeşitlilik ve fikri mülkiyet hakları alanlarında, temel insan haklarını ihlal ettiği belirtilmiştir. Nitekim Chossudovsky; IMF, Dünya Bankası ve WTO'nun, gelişmekte olan ülkelerin ekonomi politikalarının “gözetim”ine dönük yakın iş birliğine dayanan, yeni bir üçlü “yetki paylaşımı”nın ortaya çıktığını belirtmiştir. Ayrıca devlet ve egemenliğin, küreselleşme güçlerinden etkilendiğini belirten Heywood (2018: 167-168)'a göre uluslararası göçün artması, kültürel küreselleşmenin yaygınlaşması gibi gelişmeler, devlet sınırlarının giderek daha geçirgen hale gelmesini sağlamıştır. Bu durumun, herhangi bir devletin bunları tespit, hatta etkin bir şekilde kontrol edebilme kapasitesini aşan hız ve miktarlarda, örneğin radyo, televizyon, cep telefonu ve internet yoluyla gerçekleşen sınırlar arası iletişim ve bilgi akışlarında görülebileceğini belirtmektedir. Ayrıca Heywood, devletin değişen doğası ve gücü konusundaki tartışmaların çoğunun ekonomik küreselleşme ile alakalı olduğunu vurgulamaktadır. Heywood'a göre ekonomik küreselleşmenin ana unsurlarından biri, ülkesel konumların, coğrafi mesafelerin ve devlet sınırlarının azalan öneminde yansımalarını bulan “ülkeler-üstünlüğün” yükselişidir. Bu açıdan bakıldığında ekonomik etkinlikler yelpazesinin genişlemesi, hiçbir devletin mali krizlerden kendisini izole edememesi ve ülkesel olmaktan çıkmış ulus ötesi şirketlerin faaliyetleri ile Avrupa Birliği (AB), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması (North American Free Trade Agreement [NAFTA]) gibi bölgesel ticaret bloklarının öneminin artması daha iyi anlaşılmaktadır.

Öte yandan neo-liberal politikaların bir boyutu olarak sermayenin yeryüzüne yayılmasında, karar süreçlerinin ve uygulama araçlarının değişmesi de yine küreselleşme olgusu ile açıklanmaktadır. Buna göre kapitalizmin ilk dönemlerinde ortaya çıkan ve ulus- ötesi sömürü olarak kendini gösteren sömürgeleştirme hareketlerinde devletlerin daha çok kendi kararları ve silah gücünün etkin olduğu görülür. Kapitalizmin ileri aşamalarında ise ulus-ötesi yatırımlara yönelen merkez sermayenin gittiği ülkelerin genel kurallarına ve hukuk sistemlerine tabi olmaktadır. Ancak günümüzde merkezi sermayenin, ticari ilişkiler, sermaye yatırımları veya finansal yatırımlar aracılığıyla hâkimiyetini kabul ettirdiği, gittiği ülkenin genel siyasetine ya da hukuk kurallarına uyma zorunluluğunun bulunmadığı görülmektedir. Böylece ulus-devletlerin ekonomik yapılarının çökertildiği, ulusal çıkarların yerini uluslararası sermaye çıkarlarının aldığı, ulusal hukukun uluslararası tahkim sözleşmeleri lehine geriletildiği belirtilmektedir (Önder, 2002: 221-222).

Bu konuda Heywood (2018: 171-172), küreselleşme eğilimlerinin, yalnızca devletin egemenliği konusunda şüphe uyandırmakla kalmadığını, devletin doğası ve rolünü de yeniden şekillendirdiğini belirtmektedir. Tarihsel süreçte devletin birçok dönüşüm geçirdiğini belirten Heywood, çoğu yorumcunun 1980'lerden sonra devletin içinin boşaltıldığını dikkati çekerek bunun, yeni bir devlet biçiminin doğuşu iddialarına yol açtığını dile getirmektedir. Heywood, bundan dolayı “rekabet” devleti, “piyasa” devleti ya da “post-modern” devlet tanımlamalarının ortaya çıktığını belirterek piyasa ile devlet arasındaki ilişkinin değişen yapısına dikkati çekmektedir.

Ancak oluşan bu yeni durumun yani piyasa ile devlet arasındaki ilişkinin değişen yapısının, iddia edildiği gibi devlete duyulan ihtiyacı ortadan kaldırmadığı belirtilmektedir. Yılmaz ve Akbulut'un, Alıcı'ya dayanarak dile getirdiği gibi, küreselleşme ile birlikte neo-liberal politikalar çerçevesinde ortaya çıkan rekabetçi pazar ekonomisi de devlete olan gerekliliği ortadan kaldırmamış, bilakis devleti ticari ilişkilerde gerekli kılmıştır. Ayrıca sermayenin, kendi haklarını koruyabilecek, üretim faktörlerinin serbest dolaşımını güvence altına

alabilecek, finansal istikrar sağlayabilecek ve piyasa tarafından çözülemeyen problemlerle kendilerine karşı gelen iç muhalefetten kaynaklanan sorunları çözebilecek güçlü bir devlet olmasını istediği bilinmelidir. Buna göre aslında devlet küreselleşme sürecinin bir kurbanı değil, tam tersine sürece aktif bir katılım sağlayan bir öge durumundadır (Yılmaz ve Akbulut, 2016).

Bu nedenle ulus-devletlerin halklarına vaat ettikleri toplumsal nimetleri, ancak küresel stratejilerin üretilmesiyle elde edebilecekleri belirtilmektedir. Bunu sağlayabilmek için ulus-devlette değişimin kaçınılmaz olduğunu, ancak devletsiz bir düzenin kurulamayacağını yani “rehin alabildikleri sürece” devletlerin, çok uluslu şirketler tarafından bile (ki küreselleşme sürecinde devletin hasmı olarak görülmektedir) vazgeçilmez olduğu vurgulanmaktadır. Küreselleşen ekonomi-politiğin, bu bağlamda, ulusal kuralları esnetmeyi talep ettiği ancak oluşabilecek küresel ekonomik anarşiyi yine “küresel” düzenlemeler ışığında bertaraf edebileceğine dikkat çekilmektedir. Ayrıca ulus-devletlerin küresel rolü olan NGO (Non Governmental Organization/ Sivil Toplum Kuruluşları)’lar ile iş birliği yapabildiği ölçüde krizi aşabilecekleri bunun içinde karar verme mekanizmalarında katılımcılığı teşvik etmeleri gerektiğini sindirmek zorunda oldukları kaydedilmektedir. Geleceğin devleti olabilmenin ve “küresel yönetime” geçmenin şartı olarak ceberut bir yönlendiricilikten vazgeçip, siyasi sisteme giren tüm talepleri kanalize eden “santral” konumuna dönüşmenin gerekli olduğu ifade edilmektedir (Öke, 2001: 129-130).

Büyüküslü (2000: 127)’nin da belirttiği gibi, küreselleşmenin beraberinde sunduğu yeni gelişmelere göğüs germek ve olumlu bir şekilde gelişmelerin üstesinden gelmek için, bu sürecin doğuracağı olağanüstü güçlükler karşı koymanın gerekliliği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle küreselleşmenin mahiyetini tam algılamak üzere bize yüzeyde gösterilenlerin derinliğine inmek ve anlamak şarttır. Yani küreselleşmenin ülke ekonomisine etkileri, oluşturacağı riskler ve arz ettiği fırsatlar üzerinde etraflıca düşünmek gerekir.

Bu çerçevede, neo-liberal politikalarla birlikte küreselleşmenin Türkiye ekonomisi üzerine etkilerinin 24 Ocak Kararları ile başladığı kabul edilmektedir. Kısaca belirtmek gerekirse; 1980’li yıllardan itibaren 24 Ocak Kararları ile başlayan yaklaşım, kurumsal yapı ve yasal düzenlemelerin, dış ticaret, finans, döviz ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) gibi araçlar üzerinden yapıldığı görülür. Küreselleşmenin etkilerinin, Türkiye ekonomisinin yasal düzenlemelerdeki değişiklikler, yeni oluşturulan kurumlar, sermaye hareketlerinin tümüyle serbestleştirilmesi, gelişen iletişim teknolojisi, kamu kesiminin fonlanması politikaları ile 1990’ların başında somut olarak kendisini gösterdiği belirtilmektedir. Daha sonra AB ile imzalanan ve 1 Ocak 1996’da yürürlüğe giren, Gümrük Birliği Anlaşması ile bu etkinin devam ettiği görülmektedir (Akgüç, 2002: 6-7).

4. YENİ SÜRECİN TÜRKİYE’YE ETKİLERİ: 24 OCAK KARARLARI

24 Ocak 1980 Kararları’na değinmeden önce kısaca 1970’lerden başlayarak dünyadaki değişimi ve “Yeni Sağ” anlayışın yerleşmesi hatırlanacak olursa; bu dönemde başlayan değişim ve dönüşümlerin uzun süre üzerinde tartışılmakla beraber dünyanın birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerinde uygulama alanı bulduğu görülebilir. Bu kapsamda gelişmiş Batı ülkelerinde iktidara gelen muhafazakâr partilerin, başta özelleştirme olmak üzere kamu alanının küçültülmesine dönük uyguladıkları politikaların, sadece ekonomide değil aynı zamanda siyasi ve sosyal hayatta da yenilenme beklentisi oluşturmuştur. Bu süreçte öncelikle kapitalizmin, yeni koşullara göre “Yeni Sağ” anlayışı bir çıkış yolu olarak gördüğü belirtilmektedir. Ayrıca ekonomide devlet müdahalesini reddeden bu dönüşümcü anlayışın süreci yine devlet üzerinden yürütmeye çalıştığı kaydedilmiştir. Gelişmiş ülkelerin bu politikalarının, sistemin içine çekilmek istenen ve Batıya olan bağımlılıklarından dolayı gelişmekte olan ülkelere sirayet etmesi fazla gecikmemiştir. Bu süreç ülkeden ülkeye göre

değişse de genellikle kredi kuruluşları aracılığıyla gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde muhafazakâr söylemlerin desteklenmesi, “Yeni Sağ” olgusunun yerleştirilmeye çalışılması için serbest piyasa, devletin küçültülmesi ancak işlevsel olması, ekonomik ve yapısal dönüşüm gibi yeni liberal anahtar kavramların ön plana çıkarılması bu durumun kanıtı olarak kabul edilmiştir (Haydaroğlu ve Tatlısu, 2016: 65-66).

Bu bağlamda önemli karar merkezlerince idealleştirilen bu yeni anlayışın 24 Ocak 1980 Kararları ile Türkiye’de de uygulanmaya çalışıldığı iddia edilmektedir. Ancak bu kararların alındığı zaman, Batı ülkelerinde ve yeni gelişen birçok ülkede yoğun bunalımların yaşandığı bir dönem olduğu (Kazgan, 1988: 22) hatırlanmaktadır. Böyle bunalımlı bir dönem olan 1979’un son günlerinde, Türkiye’de başbakanlık müsteşarlığı görevini yürüten Turgut Özal’a, Başbakan Demirel tarafından, yeni ekonomik istikrar programı hazırlama yetkisi verildi. Özal’ın bu göreve gelmeden önce özel holding yöneticiliği yapmış olması ve Dünya Bankası bağlantıları sayesinde ulusal ve uluslararası sermaye çevreleri tarafından da tanınan birisi olması dikkat çekicidir. Sonuçta Özal tarafından hazırlanan, serbest piyasa ve sermayenin emeğe karşı güçlendirilmesine dayanan bu program kabul edilerek 24 Ocak 1980 yılında yürürlüğe girmiştir (Sevinç, 2012: 59).

Kepenek (1990: 187)’e göre; esasen 1977-78 yıllarında alınan kararlılık önlemlerinin yetersizliği ve ekonomik bunalımın yoğunlaşması üzerine hükümet tarafından alınan ve bir nevi “istikrar tedbirleri” olarak görülen 24 Ocak Kararları, sonraki süreçte yeni öğelerle tamamlanmış ve kalıcı bir niteliğe bürünerek uzun dönemli ekonomi politikasına dönüşmüştür. Böylece Türk ekonomisinde yapısal bir değişikliğin başlangıcını temsil eden 24 Ocak Kararlarının (Seyidoğlu, 2009:180), ithal ikameci dış ticaret politikalarının terk edilerek ihracata dönük yeni politikaların uygulanmasını sağladığı söylenebilir. Buna bağlı olarak özellikle gümrük vergilerinin önemli oranda düşürülmesinin dış ticaretin seyrini değiştirdiği görülmüştür. Güler (2005: 16) tarafından da belirtildiği gibi, 24 Ocak Kararları’nın ve ondan önce (1979) Uluslararası Para Fonu (IMF) ile Türkiye arasında imzalanan stand-by anlaşmasının, devletin ekonomik anlamda köklü yön değiştirmesine sebep olduğu görülmüştür. Dolayısıyla Türkiye’de meydana gelen bu değişikliğin, dünya genelinde liberalizasyon, az gelişmiş ülkeler bakımından ise “dünya ile bütünleşme” ve “ihracata dönük sanayileşme” hedefleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Aynı şekilde Şahin (2007: 242-243) de Türkiye’nin 24 Ocak 1980 İstikrar Programı ile dünyadaki yeni küreselleşme akımına katıldığını belirtmektedir. Şahin, bundan sonra özellikle dış ekonomik ilişkilerin adım adım liberalleştirildiğini, dış ticaret, döviz ve sermaye ile ilgili reformlara bağlı olarak hem yabancı sermayeyi çekmeye başladığı hem de yerli firmaların dışarıda rahatlıkla yatırım yapabildiğini belirtmektedir.

Buna ilaveten, Türkiye’nin 1980 öncesi yaşadığı %80 oranındaki enflasyon, dış ödeme güçlükleri, dış ticarete ortaya çıkan yaklaşık 3 milyar dolarlık açık ve uluslararası düzeydeki durgunluk içinde enflasyonun yarattığı bunalımdan çıkış yolu olarak 24 Ocak Kararları’nın uygulamaya konduğu (Tecer, 2005: 81) dile getirilmiştir. Bu amaçla 24 Ocak 1980 Kararlarının, ekonomide geriye gidişi durdurmak, enflasyonu düşürmek ve devletin ekonomideki rolünü azaltmak gibi amaçlarla hazırlandığı belirtilmektedir. Böylece ticaret ve döviz kuru politikası, yerli fiyat politikası ve kurumsal reformlarla ekonomiye yön verilmesinin hedeflendiği (Koçyiğit, 2003: 500) söylenebilir. Ayrıca dış ticarete ithal ikameci sanayileşmenin yerine ihracata dayalı sanayileşme stratejisini esas alan 24 Ocak 1980 İstikrar Programı’nın, birçok piyasada olduğu gibi para ve döviz piyasalarında da fiyat kontrollerini azaltıcı düzenlemeler içerdiği görülmektedir. Bu anlamda döviz kuru sisteminde önemli değişikliğe gidilerek sabit kur sisteminden esnek kur sistemine geçilmiştir. Yine kredi ve mevduat faizlerine yönelik tavan uygulamasına son verilerek finansal sisteme derinlik kazandırmanın amaçlandığı belirtilmektedir (Orhan ve Erdoğan, 2007: 355-356).

Boratav (2003: 148-149) tarafından, neo-liberal modelin yansıması olarak gösterilen 24 Ocak Kararları, Türkiye'ye has orijinal bir paket olmayıp, IMF'nin dış tıkanma koşulları altında bunalan pek çok az gelişmiş ülkeye empoze ettiği standart istikrar politikası ile daha ziyade Dünya Bankası tarafından geliştirilen tipik bir yapısal uyum programının tüm unsurlarını içerdiği dile getirilmiştir. Boratav, bu programın, 1988 yılının sonuna kadar ana çizgisiyle iktisat politikalarına damgasını vurduğunu, zaman içinde yeni öğelerin eklenmesiyle zenginleştirildiğini dile getirmektedir.

Yine Boratav (2007: 149) tarafından, 24 Ocak Kararları ile yürütülen programın, 1923-1929 ile 1946-1953 yılları arasında yürütülen programlarla ana hatlar bakımından paralellikler olduğu da vurgulanmıştır. Bununla beraber programın kambiyo politikası, ithalat rejimi, ihracata öncelik verilmesi, fiyat kontrollerinin ve temel mallardaki sübvansiyonların kaldırılması, iç talebin daraltılması gibi makroekonomik politikalarla ekonomiye damgasını vurduğu kabul edilmektedir (Boratav, 2007: 149). Benzer şekilde Tecer (2005: 81), 24 Ocak Kararları ile ilgili olarak yaptığı açıklamada bu kararların, 1980'lerde IMF tarafından gelişmekte olan ülkelere yoğun bir biçimde önerilen ve esas olarak parasal bir takım önlemlerle ekonomiyi dışa açık bir ortamda istikrara kavuşturmayı hedeflediğini vurgulamıştır. Tecer, bu yeni politikanın, özünde serbest piyasa koşullarının ve özel teşebbüsün ekonomide egemen kılınması görüşüne dayandığına dikkat çekmiştir.

Ataay (2020: 227-228) ise 24 Ocak Kararlarına bağlı olarak uygulanmak istenen ekonomik programın iki boyutu olduğunu belirtmektedir. Bunlar;

-Birincisi, dış borç krizi, döviz rezervinin tükenmesi, enflasyon gibi sorunları çözmek üzere alınan istikrar önlemleri, devalüasyon, faizlerin yükseltilmesi, KİT ürünlerine zam, tarımsal desteklerin azaltılması, tarım ürünlerinin fiyatlarının düşürülmesi, işçi memur ücretlerinin enflasyon karşısında eritilmesi (reel ücretler %30 geriletilmiştir), sendikal faaliyetlerin yasaklanması gibi önlemlerden oluşmaktaydı. Bu önlemler, işçi, memur, çiftçi, gibi dar gelirli kesimlerin refah seviyesini düşürmüş, ancak askeri dikta rejimi bu kesimlerin ekonomik önlemleri protesto eylemlerini engellemiştir.

-Ekonomik programın ikinci boyutu ise yapısal reformlardan oluşmaktadır. Bu çerçevede, ülkedeki döviz gelirlerinin artırılması için, ihracata dönük sanayileşme politikalarının izlenmesi hedeflenmiştir. Ancak az gelişmiş bir ülke olarak Türkiye'nin, sermaye birikimi ve teknoloji düzeyinin düşüklüğünden ötürü sadece tekstil, gıda gibi emek-yoğun, düşük teknoloji sektörlerde rekabet gücüne sahip olduğu ifade edilmektedir. Bu sektörlerde dünya piyasalarında rekabet gücüne sahip olmanın, ancak maliyetleri düşürmekten geçtiği, maliyetleri düşürmek içinde işçi memur ücretlerinin düşürülmesi, tarım ürünlerinin fiyatlarının bastırılması, kamu hizmetlerinin daraltılması, vergilerin düşürülmesi gibi önlemlerin gerekli olduğu kabul edilmekteydi. Alınacak bu önlemlerin yine dar gelirli kesimlerin refah seviyesini sert bir şekilde düşüreceğinden, bu önlemlere destek amaçlı ihracatın teşvik edilmesine başlanmış fakat kısa süre sonra bu teşviklerin "hayali ihracat skandalları"na yol açtığı ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de bu yeni sürecin başlamasından kısa bir süre sonra gerçekleşen 12 Eylül Askeri Darbesi nedeniyle olağanüstü bir dönemin başladığı bilinmektedir. 1983 yılına kadar devam eden askeri darbe yönetiminde de 24 Ocak Kararları doğrultusunda uygulanan politikalar darbe ile ilgili farklı yorumların yapılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla darbenin sanki bu kararların yürütülmesi için gerçekleştirildiği şeklindeki ifadelerle rastlanmıştır. Ancak bu ifadelerin genellikle sebep ve sonuçlara bakılarak yapılan yorum oldukları kabul edilebilir. Sonuçta ekonomideki temel değişikliklerin 1980'de başladığı ve Özal Dönemi ile hızlandığı kabul edilmiştir. Örneğin; Yeldan (2001: 25), Türkiye ekonomisinin dünya pazarlarına açılma sürecinin 1980-83 dönüşümü ile başlayıp, 1989-90'da tamamlandığını belirtmiştir. Türkiye'de

Anavatan Partisi (ANAP)'nin, 1983'ten itibaren iktidar olduğu, mal piyasalarının dış pazara açıldığı ve ithalat rejiminin serbestleştirildiği bu dönem aynı zamanda “Özal Dönemi” olarak da bilinmektedir.

5. ANAVATAN PARTİSİ (ÖZAL) DÖNEMİ NEO-LİBERAL EKONOMİ POLİTİKALARI

Öniş (2001: 137-138)'e göre Özal Dönemi'nde başlayan reformlar, Türkiye ekonomisinde yapısal değişiklikleri gerçekleştirmek, dünya çapında süren neo-liberal politikalara ayak uydurmak ve ekonominin yönünü pazara yönlendirmek olduğu için IMF ve Dünya Bankasından büyük destek görmüştür. Böylece Türkiye ekonomisinin, uluslararası ekonomi ile bütünleşmesi sağlanmıştır. Türkkan (2016: 79) ise 1980'lerde ekonomik açıdan Türkiye'nin önünde üç seçenek olduğunu ifade etmiştir. Bunlar; dışa açık ekonomi, korumacılık ve ithal ikamesinin revizyonu ve devam ettirilmesi ile Avrupa Birliği (AB) entegrasyonunun gerekleri doğrultusunda hareket edilmesidir. Bu seçenekler içinde küreselleşmeye paralel olarak başarı kazanmaya başlayan ve yaygınlaşan dışa açık ekonomi tercih edilmiştir. Bu döneme kadar uygulanan ve neredeyse gelenek haline gelmiş politikaların bu dönemde önemli değişikliklere uğradığı kabul edilmektedir. Bununla beraber Türkiye'de 1980 yılı öncesinde genel olarak “ithal ikameci” dış ticaret politikası izlendiği, 1923-1929 ile 1950-1954 dönemlerinin ise istisna olduğu söylenebilir (Dikkaya ve Üzümcü, 2017: 285).

Turgut Özal'ın Türkiye'de on yıllardır devam eden bir sistemi değiştirmek için önemli çalışmalar yaptığı görülmektedir. Her ne kadar bu sistemin ideoloji ve çıkar odaklı olduğu (Lowry, 2001: 83) için 2000'lerin arifesinde artık Türkiye'yi taşıyamayacağı iddia edilse de Özal'ın, Türkiye'ye tekrar bir dinamizm kazandırdığı gibi siyasal ve sosyal açıdan birçok yenilik kazandırdığı da söylenebilir. Şen (2003: 484-485) tarafından, Turgut Özal'ın başbakanlığında 1983 sonbaharında iş başına geçen ANAP'ın, iktisadi anlamdaki temel hedeflerinin şunlar olduğu belirtilmektedir: İleri bir liberalizasyon programı uygulamak, piyasa ekonomisine geçişi hızlandırmak ve tamamlamak, enflasyonu aşağıya çekmek, kapsamlı bir özelleştirme yapmak ve ödemeler bilançosu sorununu çözmektir. Aynı şekilde ekonomideki bu yapısal değişimin dış ekonomik ilişkilerde de yaşandığı söylenebilir. İthalat üzerinde gerçekleştirilen liberalizasyon ve ihracat içerisinde sanayi mallarının en büyük payı oluşturması en önemli gelişmeler olarak kabul edilmektedir. Bu gelişmelere bağlı olarak Türkiye'de bu dönem, turizm sektörünün geliştiği gözlenmiş, doğrudan sermaye yatırımları önemli oranda artış göstermiştir. Ekonomik büyüme önemli oranda artmış ancak enflasyondaki artışa engel olunamamıştır. İlaveten ekonomik göstergelerin 1989 yılından itibaren önemli oranda kötüleştiği, enflasyon oranının %60'ın üstünde seyrettiği, ihracat artış hızının yavaşladığı buna karşın ithalatın önemli oranda artarak devam etmesinin dış ticaret açığını artırdığı görülmektedir. Bu dönemden itibaren ekonomik sorunların aşılması amacıyla iç ve dış borçlanmaların sürekli artması sonucunda, 1994 yılında para, sermaye ve döviz piyasalarında ciddi krize yol açmıştır.

Özal Dönemi'nde dış ticaret ve buna bağlı olarak döviz politikalarında yapılan düzenlemeler liberal sistemin yerleştirilmesine dönük adımlar olarak görülebilir. Bu nedenle Özal Dönemi'nde dış ekonomik ilişkilerin, ithalatta liberalizasyon, ihracatta önemli teşvikler ve döviz kurunda esnek kur sistemi üzerine kurulduğu açıklanmaktadır. Buna bağlı olarak ithalatta miktar kontrollerinin büyük ölçüde kaldırıldığı, gümrük tarifelerinin indirildiği ancak keyfi olarak artırılıp azaltılan fon uygulamalarının yaygınlaştığı, döviz kontrollerinin hafiflediği belirtilmektedir. Bu dönemde bankaların ve firmaların yurtdışında döviz tutmalarına ve dış borçlanmalarına izin verildiği, bireylerin yurt içinde de döviz tutmaları ve döviz tevdiat hesapları açmalarına müsaade edildiği görülmektedir (Boratav, 2007: 155).

Bununla birlikte yabancı bankaların da bu dönemde Türkiye’de şube ya da temsilcilik açtıkları görülmektedir. Artun (1987: 47), Türkiye’nin 1980 yılıyla başlayan beş yıllık dönemde, on dokuzuncu yüzyılın başlarında başlayıp Cumhuriyetin kuruluş yılı olan ve 1923’e kadar süren “yabancı bankalar” saldırısının neredeyse benzerine uğradığını dile getirmiştir. Artun, bu dönemde 8 yabancı bankanın şube, 1 yabancı bankanın ise temsilcilik açtığını belirtmektedir.

1990’lara girerken Türkiye’nin, Özal’ın liderliğinde ANAP iktidarında özellikle ilk dönem (1983-87) dış ticaret, büyüme ve rekabet edebilme gücü gibi temel ekonomik alanlarda sorunlara hızlı bir şekilde çözüm bulma çabalarının başka sorunların (gelir dağılımı gibi) ortaya çıkmasına yol açtığı belirtilmiştir. Bu nedenle sosyal boyutun ihmal edildiği, ilerleyen süreçte orta direk olarak adlandırılan kesimin partiden uzaklaştığı görülür. Buna bağlı olarak 1983 yılı genel seçimlerinde %45 oy alan ANAP’ın önce 1987’de %36, 1991 yılındaki genel seçimlerde ise (Özal’ın Cumhurbaşkanı olmasından sonra) %24 oy alarak muhalefet konumuna düşmüştür (Erdoğan, 2017: 404).

Türkkan (2016: 82-84) da Türkiye’nin 1980-1990 arasında yürütmüş olduğu neo-liberal politikaların ekonomik hayata yansımalarını bir nevi özet olarak açıklamaktadır. Buna göre; İthalat ve ihracatta başlayan politika değişikliği para ve döviz gibi alanlarda da devam etmiştir. Türkkan’ın aktardığı bu politikalar şu şekilde devam etmektedir:

-Başlangıçta sadece ihracata dönük ithalat serbestleştirilmiş, 1984’te ithalat yasaklarının kaldırılması sağlanmıştır. Daha sonraki süreçte önemli gümrük indirimleri ile birlikte ithalatın serbestleştirilmesi gerçekleştirilmiş, en sonunda ihracat rejimi değiştirilerek kapsamlı teşviklerle birlikte yabancı sermayenin önu açılmış ve deregülasyon yoluyla idari güçlükler ve engeller azaltılmıştır.

-Ayrıca para politikası ve kur sisteminde değişiklikler dikkati çekmektedir. 1980’de devaülasyon yapılarak esnek kur sistemine geçilmiştir. 1983’te Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu değiştirilerek döviz kullanımında serbestlik sağlanmıştır. 1989’da ise TL’nin yabancı paralara konvertibilirlik kararı alınmıştır.

-1980’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) tarafından üretilen malların fiyatlarının gerçekçi düzeye çıkarılması ve “katı bütçe disiplini” prensibi çerçevesinde kademeli olarak fiyatların serbestçe belirlenmesi ilkesine geçilmiştir.

-Faiz oranlarında değişiklik yapılarak gerçekçi piyasa faiz oranlarına geçiş yapılmıştır.

Bunlara ek olarak diğer politikalar da şu şekilde sıralanmaktadır:

-Altyapı sistemlerinin modernizasyonuna bağlı olarak telekomünikasyon sistemlerinin hızlı geliştirilmesi ve modernizasyonu yapılmıştır.

-1984’te enerji sektöründe yap-işlet-devret modeli uygulamaya konmuştur.

-1981’de Sermaye Piyasası Kanunu çıkarılarak Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) oluşturulmuş ve etkin işleyişi sağlanmıştır.

-Vergide önemli değişiklik yapılarak Katma Değer Vergisi’ne (KDV) geçiş yapılmıştır.

-1985 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) kurulmuştur.

-1986’da Serbest Bölgeler Kanunu çıkarılmıştır.

-Yasal tekeller kaldırılmış, özelleştirme kanunu çıkarılmıştır.

-İç borçlanma sistemi geliştirilmiştir.

-1987’de Avrupa Ekonomik Topluluğu’na (AET) tam üyelik başvurusu yapılmıştır (Türkkan, 2016: 82-84).

Ancak Özal Dönemi’nde yürütülen politikalara dönük eleştirilerin de olduğu görülmektedir. Boratav (1987: 225) bu dönemde yani 1980 sonrası yürütülen istikrar politikalarına yönelik eleştirilerin iki ana eksen üzerinde toplanabileceğini belirtmiştir. Bunlar;

i) Bu politikaların, uzun dönemli büyüme ve sanayileşme-öncelikli yapısal değişme üzerindeki olumsuz etkileri,

ii) Gelir dağılımını emek gelirleri aleyhine ve eşitsizlikleri artırıcı yönde değiştiren etkileridir.

Erdoğan (2017: 403), bu dönemde en çok eleştirilen konuların başında sosyal harcamalarda kısıntıya gidilerek sosyal devlet olma vasfının aşındırılması, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve vergi sisteminde yapılan değişiklikler ile alt gelir gruplarının vergi yükünün artırılması olduğunu bildirmiştir. Özal Dönemi’nde, vergi sistemindeki önemli değişikliklerden birincisi Katma Değer Vergisi (KDV)’nin çıkarılmasıdır. Özellikle dolaylı bir vergi türü olan ve alt sınıfların vergi yükünü artıran KDV eleştirilerden en büyük payı almıştır.

Güler ise eleştirilerini daha çok neo-liberal eksende, devlet yönetimi anlayışındaki değişikliklerde yoğunlaştırmıştır. Güler’e göre genel olarak 1980’li yılların “Yeni Sağcı yeniden yapılanma harekâtı” kapsamında başta Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT)’nin tasfiyesi olmak üzere, devlet yönetiminde şu hususlardaki değişiklikler yapılmak istenmiştir (2005: 18-20):

-Kamu hukuku ve idare hukukunun geriye itilmesi ve özel hukuk egemenliğinin sağlanması,

-Kamu kesimindeki örgütlerin her birinin özerkleştirilmesi,

-Planlama ve sosyo-ekonomik yapıyı bir bütün olarak kavrama yerine, kamu yönetiminin projecilik ilkesi ile parçacı kavramaya yöneltilmesi. Beş Yıllık Kalkınma Planı anlayışının terk edilmesi,

-Kamu kesiminde memurluk- daimi işçilik yerine bireysel sözleşme hukukunun yerleştirilmesi,

-Bakanlık tipi örgütlenme yerine kurul tipi örgütlenmenin yerleştirilmesi ve bu şekilde bakanlık tipi ile TBMM’ye bağlanan siyasi sorumluluk akışının ortadan kaldırılması,

-Hem merkezi, hem yerel düzeyde “yönetişim” formülünün egemen kılınması,

-Devlet örgütlenmesinin merkeziyetçilik ilkesi terk edilerek adem-i merkeziyetçilik ilkesine göre yeniden örgütlenmesi.

Hatırlanacağı gibi Turgut Özal, hem 12 Eylül Darbesi’nden sonra kurulan hükümette ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığı yapmış hem de daha sonra yapılan seçimlerde (1983) tek başına iktidar olan ANAP Genel Başkanı olarak başbakanlık görevini yürütmüştür. Türkiye, Özal’ın 1983 yılında hükümetle birlikte genişletici para ve maliye politikalarını uygulamıştır. Bunun sonucunda Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH)’da artış görülmüş, enflasyon ise %30-%50 aralığında seyretmiştir. Bu genişletici politikaların etkilerinin 1987 yılında olumsuz olarak görülmeye başlandığı da gözlenmiştir (Koçyiğit, 2003: 505).

Tablo-1’de görüldüğü gibi Özal’ın başbakanlık döneminde yürütülen dışa açık ekonomi politikaları ve piyasaya dönük uygulamalar büyüme oranlarında sürekli bir artış sağlamıştır. Bu artış 1988 yılına kadar ortalamanın üzerinde seyretmiştir.

Tablo 1: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Değerleri (1983-1989)

Yıllar/Year	Cari fiyatlarla GSYH / In current prices			Sabit fiyatlarla GSYH / In constant prices	
	Değer/ Value 000 000 TL	Büyüme hızı/ Growth rate%	Değer/ Value 000 000 \$	Değer/ Value 000 000 TL	Büyüme hızı/ Growth rate%
1983	13 905 813	32,5	60 373	57 332 998	5,0
1984	21 997 146	58,2	58 643	61 181 164	6,7
1985	35 095 481	59,5	66 408	63 776 134	4,2
1986	51 079 324	45,5	75 018	68 248 101	7,0
1987	74 721 925	46,3	85 638	74 721 925	9,5
1988	129 224 505	72,9	90 495	76 306 292	2,1
1989	227 324 008	75,9	106 123	76 498 311	0,3

Kaynak: URL 1

Tablo-2’de ANAP Dönemi’nde sabit fiyatlarla kişi başına GSYİH’nın 1988 yılına kadar artış gösterdiği ve bunun büyüme oranlarına yansıdığı görülmektedir. Kişi başına GSYH değerinin 1983 yılında 1.261 USD olduğu, 1989 yılında ise bu değer 1,933 USD’ye ulaştığı görülmektedir.

Tablo-2: Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Değerleri (1983-1989)

Yıllar/Year	Yıl ortası nüfus / Mid- year population '000	Cari fiyatlarla/ In current prices			Sabit (1998) fiyatlarla kişi başına GSYH/ GDP per capita At constant (1998) prices	
		Değer/ Value TL	Büyüme hızı/ Growth rate %	Değer/ Value USD	Değer/ Value TL	Büyüme hızı/ Growth rate %
1983	47 864	290 528	29,3	1 261	1 197 831	2,4
1984	49 070	448 281	54,3	1 195	1 246 814	4,1
1985	50 306	697 640	55,6	1 320	1 267 764	1,7
1986	51 433	993 124	42,4	1 459	1 326 932	4,7
1987	52 561	1 421 623	43,1	1 629	1 421 623	7,1
1988	53 715	2 405 743	69,2	1 685	1 420 577	-0,1
1989	54 893	4 141 220	72,1	1 933	1 393 590	-1,9

Kaynak: URL 1

Tablo-3’te yer alan istatistiklere göre Özal Dönemi’nde dış ticaret hacminin önemli oranda ve sürekli artış gösterdiği ancak ihracatın ithalatı karşılama oranlarının bir önceki döneme göre oldukça artış gösterdiği söylenebilir. Ancak ithalat değerlerinin yüksek olması sonucu meydana gelen açıkların dış borçlanmayı artırdığı da görülmektedir. Burada tablonun sonuna özellikle Özal’ın Cumhurbaşkanlığı dönemine denk gelen yani ANAP’ın Özal sonrası yılları da eklenmiştir. Buna göre Özal’dan sonra ANAP iktidarında dış ticarete ihracatın ithalatı karşılama oranındaki düşüş dikkat çekmektedir.

Tablo 3: Türkiye’nin Dış Ticaret İstatistikleri (1983-1991)

Yıllar	İhracat (Değer) Export (Value)	Değişim Change (%)	İthalat (Değer) İmport (Value)	Değişim Change (%)	Dış Ticaret Dengesi Değer (Balance of Foreign Trade Value)	Dış Ticaret Hacmi Değer (Volume of Foreign Trade Value)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (Proportion of İmports Covered By Exports) %
1983	5 727 834	-0,3	9 235 002	4,4	-3 507 168	14 962 836	62,0
1984	7 133 604	24,5	10 757 032	16,5	-3 623 429	17 890 636	66,3
1985	7 958 010	11,6	11 343 376	5,5	-3 385 367	19 301 386	70,2
1986	7 456 726	-6,3	11 104 771	-2,1	-3 648 046	18 561 497	67,1
1987	10 190 049	36,7	14 157 807	27,5	-3 967 757	24 347 856	72,0
1988	11 662 024	14,4	14 335 398	1,3	-2 673 374	25 997 422	81,4
1989	11 624 692	-0,3	15 792 143	10,2	-4 167 451	27 416 835	73,6
1990	12 959 288	11,5	22 302 126	41,2	-9 342 838	35 261 413	58,1
1991	13 593 462	4,9	21 047 014	-5,6	-7 453 552	34 640 476	64,6

Kaynak: URL 1

Özal Dönemi'ne kıyasla 1990'ların en dikkat çekici yanı, “liberal fikirlerin daha belirgin ve bilinçli bir “siyasal” boyut kazanmaya başlaması ve demokratik öğelerle eklemleme arayışına girilmiş olması” şeklinde açıklanmaktadır (Özkazanç, 2011: 31). Ancak bu dönemde beklenen uzlaşmacı siyasi kültür bir türlü gelişmemiştir. Aksine siyasette çatışma ve yozlaşmanın tırmandığı, istikrarın sağlanamadığı görülmüştür. Bir kısmı dünyadaki gelişmelere bağlı olmak üzere ekonomideki kötü vaziyet siyasi dalgalanmaları şiddetlendirmiş, 1990'lar boyunca provokasyonlar ve terör olayları tırmanmıştır. Böylesine istikrarsız ve kriz ortamının oluşması siyasete duyulan güveni iyice azalttığı gibi ordu ve yüksek yargının da siyasal mücadelelerin içine çekilmesine sebep olmuştur. Bunlara sermaye çevrelerinin ve medyanın manipülatif girişimleri de eklenince kriz iyice derinleşmiştir. Ekonomik kriz için sık sık başvurulmuş IMF ve Dünya Bankasının ağırlık kazanması ise ülkenin dışa bağımlı olduğu imajını oluşturmuştur. Bu durum aynı zamanda neo-liberalizmin hegemonya krizinin derinleştiği yorumlarına yol açmıştır (Ataay, 2020: 259).

Bununla birlikte Türkiye ekonomisinin 1980'lerden itibaren yeterli alt yapı oluşturulmadan gerçekleştirilen hızlı ve kontrolsüz liberalleşme girişimlerine bağlı olarak sert inişli ve çıkışlı seyir izleyen, finansal krizler yaşayan kırılmalı bir yapısının olduğu dile getirilmektedir. Buna ilaveten, adaletsiz gelir dağılımı, yüksek borçlanma ihtiyacı, yetersiz ihracat potansiyeli en önemli sorunlar olarak görülmektedir. 2000 ve 2001 krizleri ise ekonominin tam anlamıyla çöküşünü ve toplumsal psikolojinin bozulmasını tetiklemiştir. Ekonomideki bu dip seviyeden çıkış için “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ile sancılı bir sürecin başladığı dönemde, 2002 yılında AK Parti iktidara gelmiştir (Ünay, 2017: 9).

6. ADALET VE KALKINMA PARTİSİ (AK PARTİ) DÖNEMİ VE TÜRKİYE'NİN KRİZDEN ÇIKIŞI

Türkiye’de Kasım 2002’de yapılan erken seçim sonucunda tek başına iktidar olan AK Parti tarafından, 2008 yılına kadar Kemal Derviş tarafından hazırlanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)’nin uygulanması, ekonomik verilerin olumlu gitmesinin en önemli sebebi olarak kabul edilmektedir (Yalçın ve Yalçın, 2017). Bu programda genel amaca yönelik hedefler beş ayrı madde halinde şöyle açıklanabilir (Tokgöz, 2001: 287):

- i) Döviz kuru rejiminin terk edilmesiyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı süratle gidermek,
- ii) İktisadi etkinliği sağlayacak yapısal reformları gerçekleştirmek,
- iii) Makroekonomik politikaları enflasyonla mücadelede etkin bir şekilde kullanmak,
- iv) Sürdürülebilir büyüme ortamını yaratmak,
- v) Kişiler ve bölgeler arasındaki gelir dağılımı bozukluklarını düzeltmek.

Bu program çerçevesinde IMF’nin ve Dünya Bankası’nın ısrarları “Derviş Yasaları” olarak bilinen birçok kanuni düzenleme yapılmıştır. Ancak bu yasalar kapsamında yeni uygulamaları başarılı bir şekilde yürürlüğe koymak ve ekonomiyi düze çıkarmak AK Parti Dönemi’nde gerçekleşmiştir.

Bu konuda Dikkaya ve Üzümcü (2017: 294)’de aynı görüşleri paylaşmıştır. Buna göre 3 Kasım 2002 seçimlerinden AK Parti tek başına iktidar olarak çıkmasının avantajını da kullanarak kriz sonrasında kabul edilen Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)’ni da sıkı bir şekilde uygulamış, böylece ülkede ekonomik istikrar sağlanmıştır. Zaten AK Parti iktidarından kuşkusuz en büyük beklenti, ekonomik verilerin düzeltilmesi ve koalisyon dönemlerindeki krizlerin artık yaşanmamasıdır. Bu beklentiler doğrultusunda bu dönemde GSMH, milli gelir, enflasyon ve ekonomik büyüme rakamlarında iyileşme görülmüştür. Bütçe

disiplinin sağlandığı, yoksulluğun azaldığı ve sosyal devletin sağlık reformu başta olmak üzere birçok alanda hissedilmesine karşın, işsizlik, dış ticaret açığı sorun olmaya devam etmiştir. Ayrıca bu dönemde ücretliler üzerindeki sermaye baskısının arttığı ve egemen sınıf iktidarının restore edildiği dile getirilerek uygulanan politikalar neo-liberal popülizm olarak da adlandırılmıştır (Yıldırım, 2017:41).

Aynı şekilde Türkkan (2016: 92-97) da Türkiye’de ekonomik istikrara dönüş döneminin 2001’de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) ile başladığını belirterek bu programın kararlı bir biçimde uygulanmasının 2003’ten sonra gerçekleştiğini ve olumlu sonuçlar verdiğini bildirmektedir. Türkkan’a göre 2003 yılında iktidara gelen AK Parti’nin önünde bulunan üç seçenekten ilk ikisi olan AB’ye tam üyelik için hızla hazırlık ve IMF’nin desteğini alan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nı uyguladığını belirtmektedir. Üçüncü seçenek olan yeni bir alternatifin bulunması ve denemesi AK Parti tarafından kabul görmemiştir. Türkkan, AK Parti iktidarlarının özellikle ilk dönemlerde ekonomiye dair şu alanlarda önemli çalışmalar yaptığı görülmektedir:

i) Enflasyonun düşürülmesi, tek haneye indirilmesine dönük çalışmalar, bu kapsamda sıkı maliye politikalarının uygulanması, Merkez Bankasının bağımsızlığı ve sıkı para politikasının uygulanması,

ii) Sosyal politikalara ağırlık verildiği, bu çerçevede eğitim ve sağlık hizmetlerinde altyapının geliştirilmesine önem verilmesi, sosyal konut yapımı ve riskli alanlarda konut yenilenmelerine öncelik verilmesi,

iii) Sosyal güvenlik kurumlarının tek çatı altında toplanması,

iv) Sosyal yardımlara önem verilmesi,

v) Fiziki altyapı yatırımlarında ise duble yolların yapımına, doğalgaz dağıtım altyapısının geliştirilmesine, hidro-elektrik santralleri ve havaalanlarının yapımına ağırlık verilmesi sağlanmıştır.

Bunlara ilaveten dış dinamiklerden de azami yararlanma gayesiyle, AB’ye uyum için hazırlıkların yapılması, yabancı sermaye çekimine önem verilmesi, özelleştirmelere önem ve öncelik verilmesi, yabancı sermaye katkısı ile yap-işlet-devret modeline yaygınlık kazandırılması ve devam ettirilmesi yönünde çalışmalar yapılmıştır.

Bu politikalar gerçekleştirilirken AB’ye tam üyelik perspektifinin doğmasına yönelik 19 Mayıs 2003 tarihli katılım ortaklığıyla ilgili AB konsey kararı, ülkedeki politik istikrar ve AK Parti’nin seçimlerde yeniden başarı elde etmesi olumlu etkiler olarak kabul edilmektedir. Ancak daha sonra AB’nin Türkiye’ye dönük özel statü teklifi ve Kıbrıs konusundaki tavrı, AB-Türkiye ilişkilerinin olumsuz seyretmesine yol açmıştır.

Ünay (2017: 13)’a göre AK Parti Dönemi’nde, ekonomi yönetiminde önemli başarı kriterleri olan fiyat istikrarı, finansal istikrar ve mali disiplin konularında önemli dönüşümler sağlanmıştır. Makroekonomik planlamada 1960’lardan bu yana izlenen “Beş yıllık Kalkınma Planı” anlayışından üç yıllık “Orta Vadeli Program” konseptine dönmüştür. Bununla birlikte Ünay, kamu maliyesi yeniden yapılandırılırken konsolide bütçe anlayışından merkezi yönetim bütçe anlayışına geçilmesinin “genel devlet dengesi” ile kamu kesimine ciddi oranda mali disiplin kazandırdığını dile getirmektedir. Ünay, AK Parti iktidarlarının, kamunun yaptığı gereksiz harcamaları ve yolsuzluklardan kaynaklanan kaçakları azaltarak lüks tüketim gibi belli kalemlerde vergi düzeyini artırdığını ayrıca kamu kuruluşlarının bir kısmını restorasyona tabi tutarak bir kısmını özelleştirmesinin merkezi bütçeyi rahatlattığını belirtmektedir.

Uygulanan politikalar çerçevesinde, AK Parti’nin ilk iki döneminin sonuna doğru ekonomik göstergeler bakımından olumlu bir seyir izlediği görülür. Bu göstergeler içinde 2002-2011

arası ortalama %6,5 civarında (Tablo-4) gerçekleşen büyüme performansı, enflasyonun tek haneye düşürülmesi, kamu iç ve dış borçlarının GSYİH'ya oranında önemli miktarda azalma görülmesi, doğrudan yabancı sermaye girişinde artış, ihracatta önemli artış, fiziki ve sosyal altyapıda önemli ve yaygın gelişmeler dikkat çeken hususlardır.

Tablo-4'de AK Parti'nin ilk iki dönemine ait büyüme oranlarına bakıldığında bu dönemde sürekli bir büyümeden söz edilebilir. Ancak dünya genelindeki 2008 krizinin Türkiye'yi de etkilediği ve bunun 2008-2009 rakamlarına olumsuz yansıdığı görülmektedir. Yine de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın sıkı bir şekilde uygulandığı bu dönemde büyüme rakamları ortalamanın üzerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 4: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Değerleri (2002-2011)

Yıllar/Year	Cari fiyatlarla GSYH			Sabit fiyatlarla GSYH	
	Değer/ Value 000 000 TL	Büyüme hızı/ Growth rate%	Değer/ Value 000 000 \$	Değer/ Value 000 000 TL	Büyüme hızı/ Growth rate%
2002	350 476	45,9	230 494	72 520	6,2
2003	454 781	29,8	304 901	76 338	5,3
2004	559 033	22,9	390 387	83 486	9,4
2005	648 932	16,1	481 497	90 500	8,4
2006	758 391	16,9	526 429	96 738	6,9
2007	843 178	11,2	648 754	101 255	4,7
2008	950 534	12,7	742 094	101 922	0,7
2009	952 559	0,2	616 703	97 003	-4,8
2010	1 098 799	15,4	731 608	105 886	9,2
2011	1 297 713	18,1	773 980	115 175	8,8

Kaynak: URL 1

Tablo-5'te yer alan verilere göre, Türkiye'de 2002-2011 arası kişi başına GSYİH değerleri dikkate alındığında önemli artış kaydedildiği görülmektedir. 2008 krizinin etkisiyle 2008 ve 2009 yılında büyüme rakamlarının eksi (-) olduğu yani ekonominin küçüldüğü görülmektedir. Ancak 2010 ve 2011 yıllarında tekrar toparlanan ekonomide büyüme oranı, tabloda görüldüğü gibi %7'nin üzerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 5: Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Değerleri (2002-2011)

Yıllar/Year	Yıl ortası nüfus / Mid- year population '000	Cari fiyatlarla/ In current prices			Sabit (1998) fiyatlarla kişi başına GSYH/ GDP per capita At constant (1998) prices	
		Değer/Value TL	Büyüme hızı/Growth rate %	Değer/Value USD	Değer/Value TL	Büyüme hızı/Growth rate %
2002	66 003	5 310	44,0	3 492	1 099	4,8
2003	66 795	6 809	28,2	4 565	1 143	4,0
2004	67 599	8 270	21,5	5 775	1 235	8,1
2005	68 435	9 482	14,7	7 036	1 322	7,1
2006	69 295	10 944	15,4	7 597	1 396	5,6
2007	70 158	12 018	9,8	9 247	1 443	3,4
2008	71 052	13 378	11,3	10 444	1 434	-0,6
2009	72 039	13 223	-1,2	8 561	1 347	-6,1
2010	73 142	15 023	13,6	10 003	1 448	7,5
2011	74 224	17 484	16,4	10 428	1 552	7,2

Kaynak: URL 1

Tablo-6'ya göre AK Parti'nin ilk iki döneminde gerçekleşen dış ticaret hacminin 2008 yılı haricinde sürekli arttığı ancak dış ticaret dengesinin ithalat lehine olduğu gözlenmektedir. Yani ihracatın ithalatı karşılama oranı bu dönemde de düşük kalmıştır. Bu durumun temel enerji kaynaklarında dışa bağımlılığın sonucu olduğu kabul edilmektedir.

Tablo 6: Türkiye'nin Dış Ticaret İstatistikleri (2002-2011)

Yıllar	İhracat (Değer) Export (Value)	Değişim Change (%)	İthalat (Değer) İmport (Value)	Değişim Change (%)	Dış Ticaret Dengesi Değer (Balance of Foreign Trade Value)	Dış Ticaret Hacmi Değer (Volume of Foreign Trade Value)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (Proportion of İmports Covered By Exports) %
2002	36 059 089	15,1	51 553 797	24,5	-15 494 708	87 612 886	69,9
2003	47 252 836	31,0	69 339 692	34,5	-22 086 856	116 592 528	68,1
2004	63 167 153	33,7	97 539 766	40,7	-34 372 613	160 706 919	64,8
2005	73 476 408	16,3	116 774 151	19,7	-43 297 743	190 250 559	62,9
2006	85 534 676	16,4	139 576 174	19,5	-54 041 499	225 110 850	61,3
2007	107 271 750	25,4	170 062 715	21,8	-62 790 965	277 334 464	63,1
2008	132 027 196	23,1	201 963 574	18,8	-69 936 378	333 990 770	65,4
2009	102 142 613	-22,6	140 928 421	-30,2	-38 785 809	243 071 034	72,5
2010	113 883 219	11,5	185 544 332	31,7	-71 661 113	299 427 551	61,4
2011	134 906 869	18,5	240 841 676	29,8	-105 934 807	375 748 545	56,0

Kaynak: URL 1

Özdemir (2013: 37), genel bir değerlendirme yapıldığında AK Parti'nin, ekonomik bakımdan Parti Programı'na sıkı bir şekilde bağlı kalmasının olumlu sonuçlar verdiğini belirtmiştir. Özdemir, bu kapsamda özelleştirme faaliyetlerine ağırlık verildiğini, alt yapının teşkil edildiğini ve özel sektörün önündeki bürokratik ve siyasi engellerin kaldırıldığını ifade etmiştir. Böylece iktidarı kriz ortamından alan AK Parti'nin enflasyon ve GSMH değerlerinde önemli iyileştirmeler gerçekleştirdiği görülmüştür.

Bu dönemdeki olumsuz gelişmeler ise tasarruf oranlarının düşmesi, özel sektörün dış borçlarının artmasının yaratabileceği kırılabilirlik, ihracatın ithalatı karşılama oranındaki düşüklük, cari açığa meydana gelen artış, çift rakamlı işsizlik oranları enerjide yüksek oranlı dışa bağımlılık ve büyümede dış konjonktüre bağımlılık olarak sıralanabilir. İlaveten 2008 yılına gelindiğinde, küresel mali krizin, dünyada önemli etkileri görülmüştür. Aynı zamanda 2008 yılı, IMF ile Türkiye'nin yeni bir anlaşma yapması gerekmektedir. Süresi biten 19. stand-by anlaşmasının 20. stand-by anlaşmasıyla yenilenmesi bekleniyordu. Ancak beklenen gerçekleşmemiş ve Erdoğan Hükümeti, IMF ile yeni bir anlaşma yapmayarak Mayıs 2008'de GAP eylem planını açıklamıştır. Bu durumun Türkiye iç siyasetine önemli etkileri olduğu kabul edilmiş, hükümete karşı yapılan kapatma davaları, darbe senaryoları, Gezi eylemleri v.b. gelişmelerin bu tarihten sonra gerçekleşmesi anlamlı bulunmuştur (Ertem, 2014: 160-161). Bununla birlikte AK Parti Hükümetleri'nin de büyümeyi istikrarlı hale getiremediği, enflasyonun hedeflenen %5'lik düzeye indirilememesi, işsizlik oranlarında beklenen düşüşün gerçekleştirilememesi (%10 civarında seyretmektedir) ve cari açığın artışına engel olunamaması gibi konularda başarılı olamadığı için (Eğilmez, 2018: 198-200) eleştirildiğini belirtmek gerekir.

7. SONUÇ

21. yüzyıla doğru dünyada neo-liberal politikaların başlamasından kısa bir süre sonra bu süreci destekleyen önemli bir gelişme olarak küreselleşme fiili bir şekilde gündeme oturmuştur. 1990'lardan itibaren zirve noktasına ulaştığı belirtilen neo-liberal politikaların en dikkat çekici yönü ise mal ve sermaye hareketlerinin dünya çapında serbest bırakılması olmuştur. Küreselleşme ile birlikte hızlanan bu yeni sürecin, kimileri tarafından ulus-devletin aşınması ya da önemini yitirmesi olarak anlaşılırken diğerleri ise ulus-devletin sadece

formunda değişiklik olduğunu ancak önemini yitirmediği şeklinde yorumlandığı görülmüştür. Aslında 1980 öncesi devletçi ekonomilere sahip ulus devletlerin kapalılığı ötekileştirmeye neden olduğu gibi, özellikle geliştirmekte olan ulus-devlet yerine “devlet ulus”larda siyasal sorunlar ve ötekileştirmeye sebebiyet vermiştir. Neo-liberal uygulamalar ötekileştiren bu tür devlet-ulusların örselenmeden ötelenmesine ve kapalı realist politikalar yerine dışa açık fakat küresel realist (kürealizm) politikalar izlemelerine yol açmıştır.

Soğuk Savaş sonrasında oluşan tek kutuplu yeni küresel sistemin, hegemonya alanını genişletmeye çalıştığı gözlenmiştir. Bu durum göz önünde bulundurularak dünyada oluşturulmak istenen yeni düzene hazırlık olarak değerlendirilebilecek birçok teori (Medeniyetler Çatışması, Tarihin Sonu v.b.) ortaya atılmıştır. Ayrıca az gelişmiş ülkeler için neo-liberalizm dışında farklı model sunabilecek olan Asya ülkeleri 1997 yılındaki büyük Asya Krizi ile model olmaktan çık(arıl)mış ve bu şekilde yeni neo-liberal küresel sistemin önü tamamen açılmıştır. Yeni süreçte gelişmiş ülkelerde meydana gelen bu değişimlerin, geliştirmekte olan ülkeleri de zorladığı veya ülkelerin buna mecbur bırakıldığı görülmektedir. Geliştirmekte olan ülkelerde de gelişmiş ülkelerin adeta takip edilerek *sağcı-muhafazakâr* partilerin önünün açıldığı ve bunlar eliyle özelleştirme politikaları başta olmak üzere devletin piyasaya müdahalesinin azaltılmasına dönük çalışmaların yapıldığı iddiaları haklı görülmektedir. Dolayısıyla bu dönemde, söz söyleme yetkisi kendisinde olanların ve hükümetlerin, devletin ekonomik faaliyetlerden çekilmeleri, kamusal organların işletmecisi anlayışı ile yeniden yapılandırılmalarına dönük söylemlerin artması kaydedilen diğer önemli noktadır. Bu söylemlerin, “minimal devlet”, “serbest piyasa”, “ekonomik açıdan küçük ancak işlevsel devlet”, “ekonomik ve yapısal dönüşüm”, “yeniden yapılandırma” gibi kavramlardan oluştuğu hatırlanacaktır.

Ancak bu söylemlerde belirtilen iddiaların aksine devletin işlevinin azalmadığı, tam tersine bu süreçte aktif rol aldığı söylenebilir. Yani neo-liberal dönüşümün ekonomiden elini çekmesini istediği devletin, aslında neo-liberal dönüşümü uygulayan politikalarla, yeni ekonomik düzenin etkin işlemlerini sağlayacak uygulamaları gerçekleştirdiği kabul edilmektedir. Bu açıdan devletin ekonomiden bağımsız bir olgu olmadığı, aksine “küresel” düzenin destekleyicisi bir pozisyon aldığı tezleri kabul edilmektedir. Başka bir şekilde ifade edilecek olursa; iddia edildiği gibi neo-liberalizmin, kapitalist sistem içindeki döngünün son halkası ya da evresi olarak görüldüğü iddiası ağırlık kazanmaktadır. Her evre kendine göre değerler sistemi ve sosyolojik yapılanma tarzı oluşturduğu gibi bu yapılanma sermaye ve emek gibi unsurlardan birine yaslanmaktadır. Burada dikkat çeken husus; neo-liberalizmin, uluslararası ve ulus üstü kurumlara dayanarak ancak devletlerin desteği ile mal ve sermaye hareketinin önünü açmasıdır.

Bu değişim ve dönüşümün Türkiye üzerine etkilerinin 1980’lerden itibaren görülmeye başladığı kabul edilmektedir. Bu dönemde küreselleşmenin de etkisiyle, neo-liberal politikaların devlet politikası haline getirilerek uygulanmaya çalışıldığı yani devletin uzun süredir uygulanan devletçi politikalarından vazgeçerek küresel sisteme eklenme çabası içinde olduğu dikkat çekmektedir. Bunu gerçekleştirmek için neo-liberal politikaların benimsendiği hem parti programlarında hem de siyasal söylemlerde (minimal devlet, neo-liberalizm, serbest girişimcilik, küresel sistem, vb.) açıkça vurgulanmıştır. Bu dönemde girilen yeni liberalleşme sürecinin, sistemin krizini aşmak, sermaye birikimi sorununu çözmek ve dünyadaki sistemle bütünleşmek şeklinde özetlendiği, böylece faiz ve kur politikaları ile kamu işletmelerinin özelleştirilmesi gibi araçlardan faydalanılmaya çalışıldığı gözlenmiştir. Bu dönemin başta ekonomi olmak üzere siyasal ve sosyal açıdan dışa açılma ve sistem değişikliğine gitme isteğinin üst düzeyde olduğu dönem olarak kabul görmesi mümkündür. Bu dönemde ilk kez dışarıyla rekabetin önemli oranda dikkate alındığı ve kapitalist dünya sisteminin gereklerine uygun olarak yapılanmaya çalışıldığı da gözlenmiştir. Bu değişim ve

dönüşüm isteğinin 1970’li yılların büyük kriz ortamından sonra başlaması ve dünyadaki gelişime paralel olarak muhafazakâr “Yeni Sağ” anlayışın (ANAP) Türkiye’de iktidar olması dikkatleri çeken önemli noktalar. Değişim ve dönüşümün Menderes ve Özal’dan sonra üçüncü halkası olarak görülen, krizlerin damga vurduğu koalisyonlar döneminin ardından iktidara gelmeyi başaran ve yine kendisini muhafazakâr-demokrat olarak tanımlayan başka bir parti (AK Parti) tarafından sürdürüldüğü görülmüştür. Bu durum devletin, Özal ile başlayan süreçte liberal/neo-liberal politikalarla uyumlu bir şekilde, yeni paradigmlar üzerine kurulmaya çalışılması olarak da yorumlanmıştır.

Ancak Türkiye’de, rasyonel bireycilik ile ekonomik ve siyasal alanda özgürlüğü temel alan bir ideoloji olarak liberalizmin, sınırlı devlet, hukukun üstünlüğü, anayasal yönetim ve piyasacılık ilkelerinin hem siyasi hem de ekonomik alanda birlikte uygulanması mümkün olmamıştır. Ekonomik alanda birtakım çalışmalar yürütülmüş, gerekli alt yapı çalışmaları yapılmış ve özelleştirme dâhil birçok alanda reform niteliğinde çabalar olmuşsa da siyasal alanda etkileri liberalizmin ruhuna uygun olarak zamanla yerleşeceğinden, siyasal sonuçları itibarıyla neo-liberal politikaların siyasal sorunlara yol açtığı gibi yanlış bir izlenim ortaya çıkmıştır. Özal döneminde daha çok gözlenen bu izlenim Erdoğan döneminde azalmış ve demokratikleşme kısmen artmıştır. Ancak Cumhurbaşkanlığı sistemine yeni bir anayasa ile değil de eski anayasayı değiştirerek gidilmesi ve seçim ittifaklarının henüz oturmaması yeniden aynı izlenimi vermiştir. Yeni bir anayasa ile en az iki veya üç seçim dönemi içerisinde sistemin oturacağı siyasal uzlaşma kültürünün oluşacağını söylemek yanlış olmaz. Zaten gerek Cumhurbaşkanlığı seçiminde gerekse mahalli idareler seçiminde aday isimlere baktığımızda bu kültürel değişimin işaretlerini görmekteyiz. Bu seçimlerde kazanma ihtimali yüksek adayların öne çıkarılması katı parti ideolojilerini törpülemekte ve yeni ittifak ve oluşumlara yol açmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKGÜÇ, Ö. (2002). *Cumhuriyet ve Küreselleşme, Küreselleşme Olgusunun Türk Ekonomisine Etkileri*. S. Kili (Haz.) Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ATAAY, F. (2020). *Türkiye Demokrasi Tarihi 1789’dan Günümüze*. Ankara: Nika Yayınevi.
- ARTUN, T. (1987). *Türkiye Ekonomisi 1980-1985, içinde Türk Mali Sistemi 1980-1984 “Değişim ve Maliyeti”*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- BAKAN, S. & TUNCEL, G. (2012). Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi. *Birey ve Toplum Dergisi*, C: 2(3), 51-65.
- BAŞKAYA, F. (2004). *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*. Özgür Üniversite Kitaplığı Ankara: Maki Basın Yayın.
- BORATAV, K. (1987). Görelî Fiyatlar Koruma-Müdahale Rantları ve Dağılımı. *Türkiye Ekonomisi 1980-1985 içinde*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- BORATAV, K. (2000). *Yeni Dünya Düzeni Nereye*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- BORATAV, K. (2007). *Türkiye İktisat Tarihi 1908 – 2005*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- BOZKURT, V. (2000). Küreselleşme Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar. *Küreselleşmenin İnsani Yüzü içinde*, V. Bozkurt (Ed.), İstanbul: Alfa Yayınları.
- BRZEZINSKI, Z. (2004). *Tercih Küresel Hâkimiyet mi? Küresel Liderlik mi?* C. Küçük (Çev.) İstanbul: İnkılap Kitabevi.

- BÜYÜKUSLU, A.R. (2000). Küreselleşmenin Sosyal ve Kültürel Hayata Etkisi. *Küreselleşmenin İnsani Yüzü V*. Bozkurt (Der.) içinde, (s. 115-128), İstanbul: Alfa Yayınları.
- CHOSSUDOVSKY, M, (1998). *Yoksulluğun Küreselleşmesi IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İcyüzü*. N. Domaniç (Çev.) İstanbul: Çiviyazıları.
- COLAS, A. (2007). Neoliberalizm, Küreselleşme ve Uluslar Arası İlişkiler. *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki*. A.S. Filho & D. Johnston, (Haz.) Ş. Başlı & T. Öncel (Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- COŞKUN, V. (2009). *Ulus Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu*. Ankara: Liberte Yayınları.
- ÇIMRIN, F.K. (2009). Küreselleşme, Neo-Liberalizm ve Refah Devleti İlişkisi Üzerine. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Güz,(23), s. 195-204. <http://www.sobbiad.mu.edu.tr/index.php/asd/article/view/319/283>, Erişim: 20.03.2020.
- DİKKAYA, M.&ÖZYAKIŞIR, D. (2008). *Küreselleşmenin Ekonomi-Politiği*. Ankara, Gazi Kitabevi.
- DİKKAYA, M. & ÜZÜMCÜ, A. (2017). *Uluslararası Ticaret ve Finans*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- DUMLUDAĞ, D. (2004). “Küreselleşmeyi ‘Büyük Dönüşüm’ Üzerinden Okumak”. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(19) s. 121-136.
- DURA, C. (2008). *Derin Komplö Türkiye'nin Yeniden İşgali*. İstanbul: İleri Yayınları.
- EĞİLMEZ, M. (2018). *Değişim Sürecinde Türkiye Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ERDOĞAN, S. (2017). Türkiye’de Yeni Sağcı Ekonomiye Geçiş Uygulamaları ve Turgut Özal. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), ICEBSS 2017 Özel Sayı, s. 398-407. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/361417>, Erişim: 05.03.2020.
- GİDDENS, A. (2000). *Üçüncü Yol –Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi*. M. Özay (Çev.) İstanbul: Birey Yayıncılık. 1.
- GÜLER, B. A. (2005). *Devlette Reform Yazıları Dünya’da ve Türkiye’de Ekonomik Liberalizasyondan Siyasi-İdari Liberalizasyona*. Ankara: Paragraf Yayınevi.
- HEYWOOD, A. (2018). *Küresel Siyaset (Global Politics)*. N. Uslu & H. Özdemir (Çev.) Ankara: BB101 Yayınları.
- HABERMAS, J. (2005). “Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak, *Siyaset Kuramı Yazıları*. İ. Aka (çev.) İstanbul: Yapı Kredi Kültür Yayınları.
- İNSEL, A. (2005). *Neo-Liberalizm Hegemonyanın Yeni Dili*. İletişim Yayınları, İstanbul: Birikim Kitapları.
- KAZGAN, G. (1998). *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*. 2. Basım, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- KEPENEK, Y. (1990). *Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi*. Ankara: Verso Yayıncılık.
- KEYMAN, F. (2000). *Türkiye ve Radikal Demokrasi Geç Modern Zamanlarda Siyaset ve Demokratik Yönetim*. İstanbul: Alfa Yayınları.

- KEYMAN, E.F. (2002). Globalleşme Söylemleri, Özgürleşme Sorunsalı ve Türkiye. *Liberalizm, Devlet, Hegemonya* içinde, (s. 199-213), İstanbul: Everest Yayınları.
- KIZILÇELİK, S. (2004). *Zalimler ve Mazlumlar: Küreselleşmenin İnsani Olmayan Doğası*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- KOÇYİĞİT, A. (2003). Makroekonomik İstikrar Politikası, 1980-2003 Türkiye'nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları. T.Göksu, H.H. Çevik, A. Baharçipek & A. Şen (Ed.) içinde, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- LOWRY, H.W. (2001). Yirmibirinci Yüzyılın Başında Türkiye'nin Siyasi Yapısı. *Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası* içinde, M. Abramowitz (Ed.) F. Çayır & N. Uslu (Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- ORHAN, O.Z. & ERDOĞAN, S. (2007). *Para Politikası*. Ankara: Yazıt Yayın-Dağıtım.
- ÖKE, M.K. (2001). *Küresel Toplum*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- ÖNDER, İ. (2002). Küreselleşme, Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ekonomiler. *Cumhuriyet ve Küreselleşme* S. Kili (Haz.) içinde, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZDEMİR, H. (2013). Demokrat Parti (DP) İle Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin Ekonomi Politikaları Açısından Karşılaştırılması. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), s. 11-51.
- ÖZKAN, A. (2004). *Küreselleşme ve Avrupa Birliği İle Bütünleşme Sürecinde Türkiye*. İstanbul: TASAM Yayınları.
- ÖZKAZANÇ, A. (2011). *Neo-Liberal Tezahürler: Vatandaşlık, Suç, Eğitim*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- PAMUK, Ş. (2012). Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi *Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- PETRAS, J. (2004). *Küreselleşme ve Direniş*. A. Ekber (Çev.) İstanbul: Kuramsal Kitaplık Mephisto Basım Yayın.
- RITZER, G. & STEPNIŠKY, J.(2014). *Sosyoloji Kuramları*. H. Hülür (Çev.) Ankara: De Ki Basım Yayım.
- SARI, B. (2016). Türkiye Ekonomisinde Neoliberal Düşüncenin Doğuşu ve Değiştirdiği Devlet-Toplum İlişkileri Ekseninde Değerlendirilmesi. *Uluslararası Turgut Özal Sempozyumu Kitabı*, Ş.A. Duman (Ed.) s. 28-39, Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- SANDER, O. (1989). *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- SELAMOĞLU, A. (2000). Yoğunlaşan Sosyal Sorunlarıyla Küreselleşme. Küreselleşmenin İnsani Yüzü V. Bozkurt (Der.) içinde, s. 33-69, İstanbul: Alfa Yayınları.
- SEVİNÇ, M. (2012). *1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim Türkiye'de Anayasal Düzen:1920-2012*. F. Alpkaya, B.Duru (Der.), Ankara: Phoenix Yayınevi.
- SEYİDOĞLU, H. (2009). *Uluslararası İktisat, Teori Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- ŞAHİN, H. (2007). *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

- ŞEN, A. (2003). Türkiye'nin Ekonomik Entegrasyon Politikası 1980-2003. *Türkiye'nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları*, Ed. T.Göksu, H.H. Çevik, A. Baharççek, A. Şen (Ed.) içinde, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- ŞİMŞEK, O. (2017). *Küreselleşme ve Yeni Devlet Kapitalizminin Yükselişi*. Ankara: Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları.
- TECER, M. (2005). *Türkiye Ekonomisi*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) Yayınları.
- TOKGÖZ, E. (2001). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2001)*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- TÜRKKAN, E. (2016). *Türkiye Ekonomisi Geçiş Ekonomisi Yaklaşımı*. Ankara: Orion Kitabevi.
- ÜNAY, S. (2017). Düzenleyici Devletten Kapsamlı Kalkınmaya: AK Parti Dönemi Türkiye Ekonomisi. *AK Parti'nin 15 Yılı*, M.A. Memmi (Ed.) içinde, N. Gür, S. Ünay, Ş.Dilek(Haz.), İstanbul: SETA Yayınları.
- URL 1, www.tuik.gov.tr, 15.03.2020.
- WALLERSTEİN, İ. (2003). *Amerikan Gücünün Gerileyişi Kaotik Bir Dünyada ABD*. T. Birkan (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- YALÇIN, A. & YALÇIN, S. (2017). Dünya Bankası ve IMF Verileri Işığında Türkiye'nin Ekonomik Görünümü (2000-2015). *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi* 9(1), Issn: 2146-0817 (Online), <http://static.dergipark.org.tr/article-download/a6e5/25e6/c8e1/imp-JA86RS68GF-0.pdf?>, Erişim:01.05.2020.
- YALÇINKAYA, M.H., ÇILBANT, C. & YALÇINKAYA, N. (2012). Küreselleşme İle Yeniden Şekillenen Ulus-Devlet Anlayışı. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 4 (8). <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/201985>, Erişim: 18.02.2021.
- YELDAN, E. (2001). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- YILDIRIM, C. (2017). Ak Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi. *II. Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi 19-22 Mayıs, Bildiriler Kitabı*, 2, s. 50-63. https://www.academia.edu/35368221/AK_Parti_D%C3%B6neminde_T%C3%BCrkiye_Ekonomisi, Erişim: 04.12.2019.
- YILMAZ, E.A. & AKBULUT, A. (2016). Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devletin Rolü: Ulus-Devletler Güçleniyor Mu?. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16) s. 71-88. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/227336>, Erişim: 26.11.2020.